

УДК 930.2 (477) + 091

Арістов Вадим Юрійович

кандидат історичних наук,
науковий співробітник,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
aristov3000@ukr.net

Затилук Ярослав Володимирович

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник,
Національний музей історії України
(Київ, Україна)
yaroslav.zatylyuk@gmail.com

Vadym Iu. Aristov

Candidate of Historical Sciences (PhD),
Research Fellow,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

Yaroslav V. Zatylyuk

Candidate of Historical Sciences (PhD),
Senior Research Fellow,
The National Museum of the History of Ukraine
(Kyiv, Ukraine)

НЕВІДОМИЙ СПИСОК “КОРОТКОГО ІСТОРИЧНОГО ОПИСУ ПРО МАЛУ РОСІЮ” З ФОНДІВ НАЦІОНАЛЬНОГО МУЗЕЮ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

UNKNOWN COPY OF ‘A BRIEF HISTORICAL DESCRIPTION OF LITTLE RUSSIA’ FROM THE FUNDS OF THE NATIONAL MUSEUM OF THE HISTORY OF UKRAINE

Анотація

“Короткий історичний опис про Малу Росію” є маловідомою пам’яткою українського історіописання кінця XVIII ст. Основним завданням статті є кодикологічний аналіз рукописного списку твору початку XIX ст., що зберігається у Національному музеї історії України. Автори намагаються реконструювати всіх імовірних власників та історію рукопису. Водночас здійснено порівняння тексту рукопису з публікацією твору Осипом Бодянським за іншими двома списками, місцезнаходження яких невідоме. Це важливо для подальших джерелознавчих досліджень самої пам’ятки, зокрема, реконструкції контекстів її створення та поширення.

Ключові слова: українська історіографія, кодикологічний аналіз, Пантелеймон Куліш, Осип Бодянський, Андрій Титов, Національний музей історії України, текстологічний аналіз.

Abstract

‘A Brief Historical Description of Little Russia’ is a little-known work of Ukrainian historical writing of the late 18th century. The main aim of the article is the codicological analysis of the manuscript copy of the work of the early 19th century which is stored in the National Museum of the History of Ukraine. The authors try to reconstruct all the probable owners and the history of the manuscript. At the same time, the text of the manuscript is compared with the publication of the work by Osyp Bodianskyi based on other two copies, the location of which is unknown. This is important for further studies on the work itself, including the reconstruction of its creation and dissemination contexts.

Key words: Ukrainian historiography, codicological analysis, Panteleimon Kulish, Osyp Bodianskyi, Andrii Tytov, National Museum of the History of Ukraine, textual analysis.

“Короткий історичний опис про Малу Росію до 1765 року, з доповненнями про запорозьких козаків та додатками...” (далі – КІОМР) належить до кола маловивчених пам’яток українського історіописання рубежу XVIII–XIX ст. Відповідно до назви, твір складається з трьох розділів.

Основний розділ – власне “короткий історичний опис до 1765 року” – складається з двох частин. Перша є коротким викладом козацької історії від часу входження Малої Росії до Литви і Польщі на початку XIV ст. до усунення від влади гетьмана К. Розумовського та створення Малоросійської колегії наприкінці 1764 р. Ключовим мотивом цієї частини є боротьба козаків за свої права і визволення Малої Росії “з-під рабства та унії”, успішно довершена війною на чолі з гетьманом Б. Хмельницьким (її опису присвячена найбільша частина твору). Після розповіді про вчинок гетьмана “з усім

народом” у Переяславі – підданство московському цареві “на підставі трактатів-договорів”, автор подає короткий огляд діянь козацьких зверхників від Хмельницького до Розумовського, що й становить другу частину наративу. Основою огляду є представлення обставин та мотивів “відступництва” майже всіх гетьманів від царя, на противагу “війську і старшині”, яка чинила спротив усім зрадам.

Другим розділом твору є невелике “Доповнення про запорозьких козаків”. У ньому, в стилі маніфесту Катерини II про знищення Січі 1775 р., представлено запорожців як нащадків козаків, які після смерті Б. Хмельницького стали “самоуправним зборищем”: займались грабежами та іншими неблагонадійними заняттями.

Останньою складовою КІОМР є сім додатків, переважно присвячених гетьману І. Мазепі (тексти указів і листування Петра I із гетьманом, відомості “з кабінетного архіву” про воєнні дії зі шведами, витяги з різних публікацій про “дійсні задуми Мазепи”, його кар’єру і походження, а також долю його племінника А. Войнаровського). Два додатки присвячено П. Полуботку (наведено царський указ про мануфактур-колегію зі згадкою його “вини”) та К. Розумовському (текст маніфесту 1764 р. про звільнення з гетьманства). Осібним від усіх є шостий додаток про виявлені джерела та історію Малої Росії “до Рюрика” (складений із текстів листування між І. Квіткою, Г. Тепловим та С. Кочубеєм).

Опис та характеристики КІОМР годі й шукати у загальних історіографічних оглядах¹. Спеціально саме до цього твору зверталися лише дослідники творчої спадщини І. Квітки – нащадка колись впливового старшинського роду Слобожанщини. Вперше це зробив глухівський краєзнавець М. Шугуров наприкінці XIX ст. На основі аналізу збережених листів І. Квітки, краєзнавець допустив імовірність створення ним цієї пам’ятки². У зв’язку з припущенням про авторство, до КІОМР нещодавно звернувся О. Журба як до пам’ятки регіональної історіографії, в якій відобразився місцевий патріотизм “слобідського” дворянства – вихідців із колишньої козацької старшини³. Із цією тезою дискутував В. Маслійчук у спеціальній статті про І. Квітку – харківського історика початку XIX ст.⁴. Поза тим, обидва дослідники аналізували пізніші тексти: перероблену версію КІОМР, укладачем якої міг бути І. Тимковський⁵, та нарис І. Квітки про історію Малої Росії, опублікований у харківському часописі “Українский Вестник” (1816)⁶. Однак систематичного аналізу самої пам’ятки та її співвіднесення з іншими наративами останньої чверті XVIII ст. так і не було здійснено. При цьому залишається відкритим питання: створив І. Квітка початкову версію твору чи скористався нею як базою для підготовки власної публікації.

У тексті КІОМР історики зазвичай цікавилися тільки шостим додатком із “фамільним листуванням”⁷. Весь же твір їм явно видавався простою і малозначимою компіляцією інформації про козацьких гетьманів. Справді, він не належить до “вищої ліги”, як класична тріада “козацьких літописів” початку XVIII ст. (Самовидець, Грабянка, Величко), та навіть до “середньої ліги”, де розташувалися “Короткий опис Малоросії” 1730-х рр.⁸ і компендіум Ол. Рігельмана “Літописна оповідь про Малу Росію та козаків” 1780-х рр. Порівняно з творами Грабянки і Величка, а також “Коротким описом Малоросії” і працею Рігельмана, представлена пам’ятка має вигляд недосконалої компіляції. У ній пропущено багатьох гетьманів до Б. Хмельницького, подано обмаль інформації про діяння його наступників, немає унікальних історичних відомостей. Однак КІОМР є спробою впорядкувати відомі з різних джерел козацькі “діяння” у формі зв’язної та вишуканої оповіді. На відміну від “Короткого опису Малоросії”, що завжди був у центрі уваги дослідників, цей твір не обтяжений “зайвими” деталями (героями і повідомленнями) та анахронічним викладом подій за роками. Завдяки цьому він чіткіше доносить до свого читача ідею, що сенсом козацької історії є не лише військова звитяга, а й “права і вольності”, за які козаки боролись із ляхами і на умовах дотримання яких відбулося приєднання Малої Росії до держави московського царя у Переяславі в 1654 р.

З іншого боку, КІОМР видається зручним “маніфестом” колишньої козацької старшини кінця XVIII – початку XIX ст., представники якої, після повної інкорпорації Гетьманщини у 1760–1780-х рр., клопоталися про обґрунтування своїх станових прав. Це відобразилося у потребі написання низки різномірних праць, серед яких вирізняються відома історична

1 В окремих синтетичних працях з історіографії можна знайти лише поодинокі принагідні згадки твору у зв’язку з науковим виданням “козацьких літописів” О. Бодянським у 1840-х рр. Див. зокрема, класичні праці: *Іконников В. С.* Опыт русской историографии. – Том 2. – Книга 2. – Киев, 1908. – С. 1561; *Марченко М. І.* Українська історіографія з давніх часів до середини XIX ст. – Київ, 1956. – С. 162. У спеціальних дослідженнях українського історіописання XVIII ст. останніх десятиліть, цей твір навіть не згадується. Див. зокрема, наступні праці: *Апанович Е. М.* Рукописная светская книга XVIII века на Украине. – Київ, 1983. – 122 с.; *Бовгиря А. М.* Рукописні історичні збірники в Гетьманщині XVIII ст. // Історіографічні дослідження в Україні. – Випуск 20. – Київ, 2010. – С. 179–196; *Бовгиря А. М.* Козацьке історіописання в рукописній традиції XVIII ст. – Київ, 2010. – 304 с.; *Бовгиря А. М.* Образи козацького історіописання XVII–XVIII ст. // Академічні й доакадемічні образи української історіографії. – Київ, 2012. – С. 150–192; *Плохий С. М.* Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій. – Київ, 2013. – С. 180–193.

2 *Шугуров Н. В.* Илья Иванович Квитка, неизвестный писатель конца прошлого и начала текущего столетия // Киевская старина. – № 3. – 1890. – С. 444–453. Ця гіпотеза розглядається у зв’язку з аналізом іншого Квітчиного твору – “Записки о слободских полках”, опублікованого у Харкові в 1812 р.

3 *Журба О. І.* Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції. – Дніпропетровськ, 2003. – С. 120–135.

4 *Маслійчук В. Л.* Ілля Іванович Квітка – малознаний історик кінця 18 – початку 19 ст. // Український археографічний щорічник: нова серія. – Випуск 10/11. – Київ, 2006. – С. 318–342.

5 Із ним І. Квітка активно листувався у 1810–1814 рр. і надсилав свої тексти для редагування та навіть переписування. Авторизована версія КІОМР, котру вважають що упорядкував І. Тимковський, зберігається в Інституті рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ, Ф. І, № 758. – Арк. 1–6 зв.). Рукопис міститься поміж листів І. Квітки до І. Тимковського 1810 р. із проханням поправити його тексти і, за можливості, опублікувати їх.

6 *Кв[ит]ка И[ль]я.* О Малой России // Украинский вестник (Харьков). – № 2. – 1816. – С. 145–156; № 3. – 1816. – С. 304–314.

7 Тільки завдяки цьому додатку визнавав цінним увесь твір В. Іконников. У своєму капітальному історіографічному дослідженні він вбачав важливість твору у тому, що в ньому відобразився “інтерес до історії козацьких старшин у другій половині XVIII ст.”: *Іконников В. С.* Опыт русской историографии... – С. 1561.

8 Існував у численних списках з 1734 р. і вперше виданий В. Рубаном у Петербурзі в 1777 р.

записка А. Чепи⁹, поетичний твір “Розмова Великої Росії з Малою” О. Дівовича¹⁰ та різнорідних дрібних історичних компіляцій¹¹. Порівняно з ними, КІОМР виразніше відображає панівну серед козацьких старшин XVIII ст. концепцію династичної лояльності та шляхетських вольностей.

Все вищевказане визначає актуальність проведення комплексного джерелознавчого дослідження КІОМР. Тим більше, необхідно врахувати, що твір постав у час активних “історичних розшуків” “малоросійської” еліти на зламі XVIII–XIX ст. У перспективі це стало передумовою українського націєтворення XIX ст., актом початку якого було оформлення “козацького міфу” та створення “Історії русів”¹².

Основою систематичного дослідження будь-якого козацького історичного нарративу є аналіз його автографу та рукописних списків. Однак на сьогодні КІОМР доступний дослідникам лише за публікацією. У 1848 р. цей твір за його двома списками опублікував (і цим увів до наукового обігу) видатний славіст українського походження О. Бодяньський¹³. Місцезнаходження цих рукописів, що за словами археографа були пов’язані з А. Чепкою та Д. Бантишем-Каменським, наразі неможливо встановити. Саме тому інтригуючим і особливо цінним є список твору, атрибутований нами у фондовому зібранні Національного музею історії України (далі – список НМІУ). Він надалі буде основним предметом цієї статті. Її основна мета – комплексне джерелознавче дослідження цього рукопису, його повний кодикологічний аналіз, реконструкція його історії, а також зіставлення тексту рукопису із публікацією О. Бодяньського. Все це дасть змогу накопичити необхідні дані для реконструкції контекстів постання та поширення цього твору.

Список НМІУ: кодикологічний опис

Зошит із рукописним текстом КІОМР зберігається у НМІУ за шифром РД–196 (рис. 1). Він є невеликим за обсягом, складається із 33 аркушів паперу, розмірами 35×22 см кожен, виготовлених на Ярославській мануфактурі онуків С. Яковлева у 1791–1807 рр. (за філігранями)¹⁴. Рукопис писаний однією рукою, за винятком пізніше зроблених нечисленних приписок і правок. На всіх сторінках є невеликі рівномірні відступи зліва (їх спеціально нерозграфлено) для вписання року (першою датою є 1320 р.). В окремих місцях (як правило, у нижній частині сторінки) характер почерку змінюється в бік зменшення графем (типове явище для рукописання на завершальній частині аркуша). За характером і графікою почерк рукопису можна співвіднести із документами останнього десятиліття XVIII ст. Водночас зворот останнього 33-го аркуша заповнено іншим почерком і чорнилом (схожим на канцелярський скоропис останньої чверті XVIII ст.). Всі записи розмиті і закреслено іншим чорнилом, їх практично неможливо відчитати. За окремими фразами зі згадками гетьмана І. Самойловича, екземпляру полкової прилуцької канцелярії з вересня 1775 р. та “бывшой старосербской гусарии”, можна здогадуватися, що тут містився фрагмент із записом, що стосувався якогось роду або документів із засвідченням майнових прав. Припускаємо, що аркуш цього документу було використано для заповнення текстом КІОМР, а записи на його звороті закреслено. При цьому вгорі іншою рукою (замовником копії тексту КІОМР?) записано “33 листа не списывать” (рис. 2). З огляду на все вищевикладене, виготовлення рукопису можна впевнено датувати 1800–1810-ми роками.

Оправа і переплетення рукопису значно пізнішого часу: про це свідчить вигляд картонної оправи і прошивки аркушів, між якими помітні фрагменти газети за 1892 р.¹⁵. Крім того, титульний аркуш підклеєно на інший цупкий аркуш паперу (з поновленням втрачених частин заголовку), яким цей аркуш зшивався нитками з іншими. Необхідно також зауважити зношеність країв аркушів, їх заломленість та надриви. До того ж у багатьох місцях – потертості, сліди від воску і забруднення. Таким чином, можна зробити припущення, що рукописом активно користувалися, через що наприкінці XIX ст. довелося поновити його оправу й перший аркуш.

У “списку НМІУ” є записи і правки пізнішого часу. Ймовірно, їх зробили кілька різних осіб впродовж XIX – поч. XX ст. Почнемо з важливого для реконструкції історії рукописного запису чорним чорнилом унизу першого аркуша: “Получено отъ П.А: Кулиша 23-го августа 1857 г., во пятницу” (рис. 3).

Інші записи і правки, для зручності, спробуємо класифікувати. До першої руки (далі називатимемо умовно – “читач № 1”) можна віднести правки тексту на перших аркушах рукопису, зокрема: виправлення написання прізвища польного гетьмана Конечпольського (початкове написання через дефіс “Конѣц-полскій” виправлено на написання разом), поновлення затертих закінчень у словах у кінці рядка на стиках аркушів (наприклад, “вельль”, “спросиль”, “превращением”, “Российского Государства”) або виправлення окремих літер (найчастіше “и” виправлялась на “ы”, як, наприклад, третя літера у слові “кримских”). Важливо, що автор правок вочевидь зв’язав рукопис із публікацією О. Бодяньського. Це зрозуміло з приписки окремих слів і фраз, пропущених у рукописі, але наявних у публікації твору. Характерним прикладом є дописані над рядком слова “ни мало не внималъ учению” (арк. 3), у друкованому відповіднику наявні у такій фразі: “Воевода Киевскій Князь

9 “Записка о преимуществах чинов малороссийских от 18 февраля 1809 года”, що нині зберігається в: ІР НБУВ. – Ф. VIII. – № 1603 (122).

10 Разговор Великороссии с Малороссией. Литературный памятник 2-й пол. XVIII в. С предисловием Н.И. Петрова // Киевская старина. – 1882. – № 2. – С. 313–365; № 7. – С. 137–148.

11 Див. їх коротку характеристику: *Бовгиря А. М.* Козацьке історіописання в рукописній традиції XVIII ст... – С. 21–70, 121–147, 155–209.

12 *Плохий С. М.* Козацький міф... – С. 65–88, 172–193.

13 Краткое историческое описание о Малой России // Чтения в Императорском обществе истории и древностей Российских при Московском университете (далі – ЧОИДР). – Год 3-й. – № 6. – Москва, 1848. – С. 1–56. Водночас видання пам’ятки поширювалось у вигляді окремого відбитку.

14 *Клетиков С. А.* Филиграния и штемпели на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века. – Москва, 1969. – Таблица I. Филиграния. – № 751: “ЯМВСЯ” (Ярославская мануфактура внуков Саввы Яковлева, 1791–1807 рр.

15 Рік газети вдалося датувати за її фрагментом, яким обкладинку підклеєно з внутрішнього боку.

Константин Острожській ні мало не внімалъ ученію Митрополита Кіевскаго, Рогозы”¹⁶ (рис. 4). Таке уточнення можна було зробити тільки після звірки з публікацією. Утім, таку процедуру пророблено лише на перших аркушах, після 4-го аркуша подібних виправлень немає. Це не означає, що для таких правок не було підстав. Навпаки, на наступних аркушах рукопису (особливо арк. 15–16) наявні місця зі значними розходженнями, а також нечитабельні фрагменти, що їх можна було би поновити за публікацією. Припускаємо, що той, хто звіряв рукопис із публікацією, в якийсь момент відмовився від докладної звірки з виданням.

Іншою рукою у 1850-х рр. було зроблено приписки на арк. 30–32 рукопису, де вміщено листування Григорія Теплова та Семена Кочубея з Іллею Квіткою (що є частиною 6-го додатку). Навпроти початку кожного з листів вписано короткі заголовки з іменами адресатів і проставлено нумерацію, зокрема: “1. Кочубей къ Квіткъ”, “2. Тепловъ къ Квиткъ”; “3. Квитка къ Теплому”; “Кочубей къ Квиткъ” (в останньому нумерацію випущено). Умовно зарахуємо їх до категорії “читач № 2” (рис. 5).

Листуванням Квітки з Тепловим і Кочубеєм зацікавився ще один читач рукопису пізнішого часу (далі називатимемо умовно “читач № 3”). Зокрема, фіолетовим чорнилом вгорі першого аркуша зроблено наступний запис: “Здѣсь интересны приложенія; особенно 6-е: письма Теплова, Кочубея и Квитки”. За графікою написання літер почерк можна віднести до рубежу XIX–XX ст. Тією самою рукою, але графітним олівцем на арк. 30 зроблено правки у заголовку 6-го додатку: закреслено уточнення, що Теплов і Кочубей є таємними радниками і кавалерами (залишено тільки їх прізвища з патронімами), а перед прізвищем Квітки поставлено зноску і збоку, на вільному місці, приписано: “Ильи Ивановича”. Крім того, олівцем обведено весь додаток по полях (арк. 30–32). Імовірно, цією самою особою зроблено підкреслення олівцем в описах угоди короля з кримським ханом і козацьким гетьманом 1649 р., а також в описах чисельності військ хана та полковників часів Б. Хмельницького (рис. 6а, 6б).

Необхідно також зазначити, що іншим, червоним, олівцем помічено згадки у 6-му додатку про “журналъ Малороссійскихъ дѣяній, до временъ Гетмана Богдана Хмельницкаго” у тексті листа Квітки до Теплова (арк. 31), коментар Тепловим про цей журнал у своїй відповіді (“кажется мнѣ что у меня болѣе двадцати лѣтъ тотъ же Манускриптъ” і “есть многіе другіе”, на арк. 32). До того ж, цим само олівцем зазначено біографічну інформацію про гетьмана І. Мазепу в 7-му додатку: “Мазепа рожденъ... сестра его жила бывъ въ замужствѣ за Боянаровскимъ” (арк. 32 зв.). Таким олівцем користувалися як у XIX ст., так і у перших десятиліттях XX ст. Зафіксуємо поки що ці підкреслення як “читача № 4” (рис. 7а, 7б).

Можна впевнено припускати, що позначки і покреслення “читача № 3” належать Андрію Олександровичу Титову (1844–1911) – відомому ростовському колекціонеру та історичному-аматору. У 1880 р. він став власником рукопису (детальніше – нижче). Це засвідчує штамп “Библиотека А. Титова №_”, проставлений на авантитулі та на багатьох аркушах (арк. 1, 6, 10, 17, 22, 23, 29 і 33). На штампі на авантитулі вписано № 4103.

Згодом на рукописі з’явився штамп Ростовського історичного музею. Його проставлено один раз, на авантитулі: “Ростовский музей древностей Рукописный Отдел Инв. 39 597. Поряд. 2194”. Зважаючи на правопис, цей штамп міг з’явитися після 1918 р. Як відомо, А. Титов був засновником і “головним донором” Ростовського музею старожитностей (з 1883 р.), тож штамп цієї інституції з інвентарним номером на рукописі проставлено не випадково. Натомість відзначена нами вище елементарна реставрація рукопису (поновлено перший аркуш, перепрошито та змінено оправу) могла відбутися з ініціативи самого А. Титова. Утім, не можна виключати й імовірності проведення реставрації вже співробітниками Ростовського музею (рис. 8).

І нарешті, останніми у рукописі з’явилися атрибутивні позначення попередників НМІУ – Державного республіканського історичного музею та Київського державного історичного музею. Саме їх стосуються штамп на авантитулі і першому аркуші “Історичний музей. Фонди № *Рукоп. 196*” та кругла печатка на звороті останнього аркуша з обліковим позначенням.

Таким чином, фронтальний перегляд і кодикологічна експертиза дають підстави говорити про створення рукопису у перше десятиліття XIX ст., його реставрацію в кінці XIX ст., а також про трьох імовірних власників, серед них – визначний український літератор і культурний діяч Пантелеймон Олександрович Куліш, російський купець та історик-колекціонер Андрій Олександрович Титов та два історичні музеї – у Ростові (Ярославському) та Києві. Як саме рукопис пов’язує всіх цих видатних людей та інституції, спробуємо конкретизувати далі із залученням додаткових джерел.

Імовірні власники та історія побутування рукопису

Наявні у рукописі записи та штамп свідчать про непросту історію його побутування. Складність і головна інтрига полягає в тому, як скласти в одне ціле встановлені вище окремі пазли цієї історії. Зокрема, як рукопис, що згідно із записом на першому аркуші, був у П. Куліша, потім опинився в А. Титова? Адаже П. Куліш не міг подарувати рукопис А. Титову, якому на той час було 13 років¹⁷. Постають наступні питання: кому П. Куліш міг передати / подарувати цей рукопис у п’ятницю 23 серпня 1857 р.? Чи можна вважати П. Куліша його першим власником? Якщо ні, то хто володів ним до П. Куліша? Коли і за яких обставин список КІОМР потрапив до А. Титова? Зрештою, загадковими також є обставини переміщення рукопису до Києва – до головного історичного музею України, із далекого Ростова Ярославського. Спробуємо розплутати цей клубок суперечностей і реконструювати всіх можливих власників та історію побутування рукопису.

Фондово-облікова документація НМІУ, на жаль, не містить відомостей ані про попередніх власників, ані про обставини

16 Краткое историческое описание о Малой России... – С. 3.

17 Відомо, що А. Титов почав активно колекціонувати рукописи з кінця 1870-х рр., продовживши традицію свого діда і прадіда. Див. недавній біографічний нарис про діяча: *Смирнов Я. Е.* Андрей Александрович Титов. – Ярославль, 2015. – 72 с. (Серия: “Люди земли Ярославской”, кн. 4). Див. також дисертаційне дослідження: *Смирнов Я. Е.* Купець-історик А. А. Титов в контексті історії культури російської провінції останньої треті XIX – початку XX століття: дис... канд. іст. наук / Російський державний гуманітарний університет. – Москва, 2014. – 516 с.

надходження рукопису до музею. Єдиним джерелом інформації є запис в інвентарній книзі “Рукописні документи”, котру вели між 17 березня 1948 та 10 листопада 1954 року. Інформацію про наш рукопис у книгу записано 12 січня 1949 року. Сюди внесено всі облікові номери з бібліотеки А. Титова та Ростовського музею. У графі про надходження зазначено: “старі фонди музею”¹⁸ (рис. 9). Це означає, що рукопис став власністю музею ще до війни та евакуації 1941 р. Зазвичай таким записом позначалися всі предмети, які надійшли до музею від перших років існування Київського художньо-промислового та наукового музею (з 1899 р.), тобто – за всі перші чотири десятиліття ХХ ст. Утім, цей період надходження списку КІОМР можна обмежити 1920–1930-ми рр., зважаючи на правопис позначки Ростовського музею на авантитулі, що могла з’явитися після 1918 р.

Звернемося до обставин переміщення рукопису з Ростова до Києва. Почнемо з того, що в колекції НМІУ є ще кілька рукописів ХVIII–ХІХ ст. із зібрання А. Титова у Ростові. Йдеться про збірник із копіями текстів грамот литовсько-польських та московських правителів із назвою “Права, привилегии, грамоты и указы о вольности малороссийской” (РД–195); збірник із записами Максима Бодяньського (РД–200)¹⁹; рукопис твору Іоанна Золотоустого “О лжепророках” (бібліотека НМІУ, інв. № 13 074) та старообрядницький збірник (РД–203)²⁰. Утім, перелік колись належних А. Титову рукописів із колекції НМІУ на цьому не вичерпується і буде постійно поповнюватися, після спеціальних переглядів *de visu*. Так, уже нині можна додатково вказати на рукописи зі списком “Александрій” ХVII ст. (РД–8834) та об’ємне Учителне Євангеліє 1590-х рр. (РД–8833)²¹. Досить важливим є те, що на останньому, окрім звичних штампів бібліотеки А. Титова, наявні також штампи Імператорської публічної бібліотеки у Санкт-Петербурзі (на арк. 21, 61, 362 тощо). Отже, у НМІУ є низка рукописів із колекції А. Титова, причому не лише із Ростовського музею, а й із Санкт-Петербургу. Їхнє походження так само не конкретизоване в наявній обліковій документації музею, як і в списку КІОМР (РД–196). Це дає підстави підозрювати, що всі вони опинилися тут не випадково, не були одиничними надходженнями, а стали наслідком якоїсь однієї разової передачі. Оскільки, відповідні акти не збереглися, цей період можна датувати широко – 1920–1940-ми рр.

Важливо, що рукописи із зібрання А. Титова наявні також в інших фондосховищах Києва, а саме – у фонді 30 Інституту рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського (далі – ІР НБУВ) та у фонді 99 Відділу рукописів Інституту літератури ім. Т. Шевченка (далі – ВР ІЛ). У фонді 30 (“Колекція рукописних книг, датованих ХV ст. – 1938 роком”) ІР НБУВ – це одиничні рукописи. Один із них – рукопис із лікарськими і господарськими порадами ХVIII ст., який був у власності О. Бодяньського, а потім – А. Титова. До ІР НБУВ він надійшов шляхом придбання у букіністичній книгарні 20 лютого 1968 р.²² Із цими двома власниками пов’язаний і рукопис “Пчели” з Крупицького (Борзнянського повіту на Чернігівщині) 1679–1680-х рр. Об’ємний збірник (407 арк.) коротко описано в листі П. Куліша до О. Бодяньського від 18 вересня 1853 р.²³. Невдовзі останній отримав у подарунок цей збірник, і це засвідчує дарчий напис П. Куліша на рукописі від 10 жовтня 1853 р.²⁴. Крім того, найбільшим сховком рукописів із зібрання А. Титова у Києві є фонд 99 ВР ІЛ, основу якого становлять документи, листи і рукописи О. Бодяньського, що свого часу стали власністю А. Титова. Цей фонд налічує 292 одиниці зберігання²⁵ і з’ясування обставин його створення дає змогу зрозуміти, коли і яким шляхом у НМІУ опинився список КІОМР та інші рукописи з колекції А. Титова.

Окремий фонд О. Бодяньського у фондосховищі ВР ІЛ остаточно сформовано у 1955 р.²⁶. Вперше його коротке публічне представлення для наукової громадськості було здійснено через 10 років, після формування фонду у спеціальній публікації в часописі “Радянське літературознавство”²⁷. Із нещодавно опублікованого О. С. Рубльовим ґрунтовного біографічного дослідження про Федора Яковича Савченка, дізнаємося про ключову роль цього вченого у переміщенні до Києва рукописів із зібрання А. Титова, розкиданих по фондосховищах Ростовського музею та колишньої Імператорської Публічної бібліотеки

18 Додамо також те, що у графі з описом рукопису вказано, що його автором є П. Куліш. Таке непорозуміння, вочевидь, спричинено згадкою П. Куліша у записі внизу першого аркуша рукопису про передачу ним манускрипту.

19 Детальніше про збірник див.: *Арістов В. Ю.* Зошит Максима Бодяньського з фондів НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць. – Випуск 6 / Відп. ред. Б. К. Патриляк. – Київ, 2020. – С. 84–89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/397/357> (дата звернення: 22.03.2021).

20 Загальна інформація про ці рукописи наведена в: *Арістов В. Ю.* Невідомі рукописи колекції А. О. Титова із фондів Національного музею історії України // Науковий вісник Національного музею історії України. – Випуск 4 / Відп. ред. Б. К. Патриляк. – Київ, 2019. – С. 141–144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/285/253> (дата звернення: 22.03.2021).

21 Євангеліє нині експонується на другому поверсі НМІУ.

22 ІР НБУВ. – Ф. 30. – № 132. Про цей рукопис: *Арістов В. Ю.* Невідомі рукописи колекції А. О. Титова... – С. 144. Детальніше у: *Лікарські та господарські поради ХVIII ст. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; Підгот. В. Передрієнко.* – Київ, 1984. – С. 8–9.

23 *Куліш Пантелеймон.* Листи. – Том 2. – Київ, 2009. – С. 134–136. Лист № 144.

24 ІР НБУВ. – Ф. 30. – № 103. Текст запису такий: “Дарован сей рукопис глаголемий “Пчела” од мене, П. Куліша, високоповажному панові Осипу Бодяньському, р. Б. 1853, октябрю 10 дня”. Див. опис цього рукопису самим А. Титовим, опублікованим у виданні: *Титов А.* Описание славяно-русских рукописей, находящихся в собрании А. А. Титова. – Том 2: Отцы церкви. – Москва, 1900. – С. 120–121 (за № 785 (316) каталогу).

25 Див. узагальнений опис фонду у сучасному виданні путівника по рукописному зібранню Інституту літератури: *Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури / Відп. ред. С. А. Гальченко, М. Г. Жулинський.* – Київ, 1999. – С. 52–82.

26 До цього рукописи зберігалися у приміщенні Інституту археології Академії наук УРСР. Постановою Президії УРСР від 10 червня 1955 р. (протокол № 44, параграф 645) їх передано до Інституту літератури. Останнім їх було прийнято на основі акту приймання № 30/314 від 23 червня 1955 р. Інформація про це у: *Шацька А.* Недруковане листування П. О. Куліша з О. М. Бодяньським (до проблеми відтворення тексту) // *Пантелеймон Куліш. Матеріали і дослідження.* – Львів-Нью-Йорк, 2000. – С. 217.

27 *Ряно А. Й.* Архів О.М. Бодяньського (огляд) // *Радянське літературознавство.* – 1965. – № 4. – С. 71–78.

у Санкт-Петербурзі²⁸. У своїх листах до К. Студинського за серпень-вересень 1928 р. невтомний секретар Історичної секції Всеукраїнської академії наук (далі – ВУАН) розповів, що під час свого відрядження до Ленінграда і Москви, він склав реєстр документів і рукописів із колекції О. Бодяньського, свого часу придбаних ростовським колекціонером А. Титовим, які після його смерті перебували у Ростовському музеї та в Публічній бібліотеці Петербургу. Вчений клопотав перед відповідними інстанціями РСФСР про пересилку всіх зафіксованих 330 рукописів із колишнього зібрання О. Бодяньського (що становили частину колекції А. Титова) у Ростові та Петербурзі до бібліотеки Історичної секції ВУАН у Києві для тимчасового опрацювання. Завдяки заступництву впливового тоді наркому освіти УССР М. Скрипника, з яким Ф. Савченко випадково зустрівся у Москві, рішення було позитивним²⁹. Невдовзі (у березні 1931 р.) Ф. Савченка заарештували за сфабрикованою гучною справою “Українського Національного Центру”³⁰, однак рукописи з Ростова і Петербургу, що почергово були у власності О. Бодяньського та А. Титова, залишилися у Києві. Це стало результатом тривалих перемовин, ініційованих керівництвом ВУАН. Все почалося із листа-звернення віце-президента ВУАН, академіка О. Шліхтера від 15 жовтня 1934 р. до Наркомату освіти РСФСР про доцільність залишити перевезені у 1928 р. рукописи із колишнього зібрання О. Бодяньського, зважаючи на їх винятковий інтерес для дослідницьких робіт при різних установах ВУАН. Під час подальшого офіційного листування було домовлено про створення спеціальної паритетної комісії з представників відповідних органів влади обох союзних республік. Документи щодо засідань і рішень цієї комісії дослідниками не виявлено³¹, але, як ми вже знаємо, архів О. Бодяньського із зібрання А. Титова було інвентаризовано як окремий фонд в Інституті літератури у 1955 р.

Показово, факт “постійної прописки” цих рукописів у Києві у 1950-х рр. не був дискусійним для тодішньої Публічної бібліотеки ім. М. Є. Салтикова-Щедріна у Ленінграді. В її спеціальному виданні 1953 р. про нові надходження за 1950–1951 рр. вперше було вміщено узагальнений опис величезного зібрання рукописів А. Титова (бл. 5 тис. од.), яке, за бажанням власника, успадкувала ця інституція³². Зокрема, в короткій довідці про надходження повідомлялося, що А. Титов ще за свого життя розпочав передавати в Імператорську Публічну бібліотеку частину свого зібрання (у 1902 і 1909 рр.), незначну частину вона отримала у 1915 р., а все інше надійшло з Ростова (Ярославського) та Державного Літературного музею в Москві аж у 1947 і 1950 рр. При цьому без якихось застережень було зроблено уточнення, що “з колекції ще раніше відділено рукописи Бодяньського і їх у 1929 р. відправлено в Академію наук УРСР”³³.

Рукопис НМІУ з текстом КІОМР був одним із тих, що їх за клопотанням Ф. Савченка передали до бібліотеки Історичної секції ВУАН у 1928 р. Саме його прямо називає у своєму листі-зверненні академік О. Шліхтер від 15 жовтня 1934 р. Констатуючи необхідність залишити рукописи із колишнього зібрання О. Бодяньського для досліджень інститутів ВУАН, він називає, як приклад, 10 рукописів, три з яких нині зберігаються у НМІУ. Наведемо відповідний фрагмент листа:

“В 1928 году бывшей Исторической секцией ВУАН был получен из Ростова (Ярославского) архив И. М. Бодянского, находившийся на хранении в Ростовском музее... Эти материалы имеют непосредственное отношение к украинской истории и литературе. В частности, в этом архиве находятся такие материалы:

- 1) Права и привилегии, грамоты и указы о вольности Малороссийской (86 стр. – копии).
- 2) Разные документы (копии) из истории Украины XVI–XVIII ст. (695 стр.).
- 3) Краткое историческое описание Малой России с дополнениями о запорожских козаках и приложениями, касающимися сего описания до 1765 года (рукопись XVIII в., 30 стр.)...”³⁴.

Перший із зазначених рукописів нині зберігається у НМІУ (РД–195), а третій є рукописом КІОМР (РД–196).

Згадку у листі О. Шліхтера потрібно уточнити, оскільки рукопис явно датується першим десятиліттям XIX ст. і що аркушів у ньому 33. Проте, маємо пряме документальне свідчення, що наш рукопис “прибув” до Києва у 1928 р. із Ростовського музею, де перебувала частина колекції А. Титова. Друга важлива річ – повідомлення, що рукопис свого часу належав до колекції О. Бодяньського. Це потребує спеціального розгляду, адже на рукописі немає ніяких позначень (записів, штампів, паперових марок) на засвідчення власності відомого славіста. Але перед тим потрібно з’ясувати, чому наш манускрипт опинився у власності музею, а не лишився у межах фондового зібрання Інституту літератури (в межах окремого фонду 99, сформованого у 1950-х рр.).

Поставлене щойно питання потребує звернення до загальнішої проблеми: коли і за яких обставин частина привезених із Ростова та Петербургу рукописів опинилась поза Історичною секцією ВУАН? На жаль, прямих документальних свідчень для остаточної відповіді на це питання ми поки що не маємо. Однак цілком очевидно, це відбулося у 1930-х рр., у зв’язку

28 Рубльов О. С. “Заборона українства 1931 року” – Федір Савченко (1892–1938): спроба біографії ученого // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. № 2 (52). Науковий журнал. – Київ – Харків, 2019. – С. 92–247.

29 Див. детальніше у: Рубльов О. С. “Заборона українства 1931 року”... – С. 133–135.

30 Перед арештом дослідник встиг опрацювати невелику частину цього архіву, див.: Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодяньським (1843–1876 рр.) // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX ст. – Харків-Київ, 1930. – С. 121–169.

31 Рубльов О. С. “Заборона українства 1931 року”... – С. 138–139.

32 Краткий отчет о новых поступлениях 1950–1951 гг. // Труды отдела рукописей Государственной Публичной библиотеки им. М. Салтыкова-Щедринина. – Ленинград, 1953. – С. 10–54.

33 Краткий отчет о новых поступлениях 1950–1951 гг. – С. 43. Належить уточнити, що А. Титов справді планував передати своє зібрання до Імператорської бібліотеки у Петербурзі та почав це робити ще за життя. Після його смерті у 1911 р. до Петербургу було передано ще якусь частину, решта зберігалась у Ростовському музеї і була там облікована після 1917 р. Тобто, до Києва у 1928 р. (про цей рік ми знаємо з листів Ф. Савченка та О. Шліхтера, у публікації помилково вказано 1929 р.) рукописи пересілилися одночасно з Ростова і Ленінграда.

34 Цит. за публікацією листа у: Історія Національної Академії наук України (1934–1937): Документи і матеріали / НАН України: Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін. – Київ, 2003. – № 40. – С. 128.

із розформуванням Історичної секції ВУАН та репресіями окремих її членів. Можна припустити, до початку цих перипетій рукописи не перебували в бібліотеці Історичної секції, тобто не були на місці, у зв'язку із проведенням досліджень. А після розформування і, передусім, арештів окремих її членів, одиничні рукописи (їх точну кількість ще належить з'ясувати) так і не повернулися до основного сховку. Натомість, через деякий час, вони були передані до тодішнього Державного республіканського історичного музею. Не виключено й те, що рукописи опинились у музеї в зв'язку із передачею у 1936 р. матеріалів із Кабінету антропології та етнології ім. Ф. Вовка при ВУАН, де вони могли опинитися напередодні його ліквідації у 1934 р.³⁵ Як би там не було, з огляду на зазначені записи у фондово-обліковій документації музею про походження рукописів “зі старих музейних фондів”, можна стверджувати, що протягом 1930-х рр. і до 1941 р. фонди теперішнього НМІУ поповнилися майже десятком рукописів із колишнього зібрання А. Титова, що із 1928 р. перебували у бібліотеці Історичної секції ВУАН³⁶. Всі шість – із Ростова Ярославського й один (Учительне Євангеліє, РД–8834) – із Публічної бібліотеки у Петербурзі. Водночас ще два рукописи продовжували “мігрувати” до 1960-х рр. (згадані вище рукопис лікарського порадника та збірник “Пчела” 1679–1680 рр.)³⁷, коли поповнили фонди ІР НБУВ.

Тепер повернемося до другого свідчення з листа О. Шліхтера про належність списку КІОМР до зібрання О. Бодяньського. Як ми вже зауважили, на манускрипті (РД–196) немає жодних атрибутивних позначень про його належність цьому вченому. Натомість на форзаці збірника ХІХ ст. зі списками документів польсько-литовських, московських правителів та гетьманів (РД–195) наявна паперова марка бібліотеки О. Бодяньського (рис. 10). Це викликає підозру, чи не помилився Ф. Савченко, а за ним і О. Шліхтер із цієї атрибуцією.

Важко сказати, на що спирався секретар Історичної секції ВУАН у своїй атрибуції. Зокрема, чи користувався він якимось реєстром рукописів із зібрання О. Бодяньського, що в різний час і способом опинився у зібранні А. Титова? Як відомо, ростовський купець та історик-етнограф придбав це зібрання у кілька етапів. За даними М. Василенка, малограмотна вдова О. Бодяньського, маючи потребу в грошах, продала бібліотеку свого чоловіка за скромні 3 тис. рублів, перед тим відмовившись від торгів із Московським університетом, готовим заплатити 7 тис.³⁸ Але це були книги. Того ж 1880 р. зібрання рукописів у вдови придбав А. Титов, водночас папери вченого окремо викупив О. Гатцук³⁹. Після смерті останнього у 1891 р., А. Титов перекупив у його спадкоємців решту архіву О. Бодяньського⁴⁰. В опублікованих описах зібрання А. Титова пам'ятки із колекції вченого згадуються епізодично, і нашого рукопису серед них немає⁴¹.

Поза тим, існує велика імовірність, що наш манускрипт таки належав О. Бодяньському. По-перше це засвідчує цитований вище запис на першому аркуші про отримання рукопису від П. Куліша “23-го августа 1857 г., во пятницу”. Тут є важливим стиль запису і вказаний у ньому дарувальник. Як відомо, П. Куліш із О. Бодяньським були приятелями й активно листувалися з 1843 р. До того ж, П. Куліш часто надсилав своєму “земляку в Москві” різні манускрипти. Список КІОМР є цілком очікуваним дарунком такого роду. Логічно припустити, що тільки О. Бодяньському П. Куліш міг надіслати цей манускрипт. Адже саме він видав цей твір у 1848 р. і чи не єдиний на той час ним зацікавився. По-друге, сам запис “Получено отъ П. А. Кулиша 23-го августа 1857 г., во пятницу” видає стиль О. Бодяньського. Перегляд його документальної спадщини дає підстави говорити, що вчений мав звичку записувати дату і день тижня, коли отримав від когось рукопис, записку чи листа. Як приклад, на записці Ол. Дювернуа, прикладеній до списку “Пам'яті і похвали Кирилу та Мефодію” Осип Максимович записав: “Получ. 17 апрѣля 1862 [...] вторн.”. Аналогічним є запис на листі О. Востокова, яким супроводжено копії окремих

35 У 1936 р. до музею було передано майже 2 тис. Предметів, див.: *Тиндик В. М.* До історії формування етнографічної колекції НМІУ: матеріали Музею Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка у збірці музею // *Музей на рубежі епох: минуле, сьогодення, перспективи* (матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції). – Київ, 1999. – С. 117–119. Поза тим, відомо, що колекція та бібліотека Музею Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка спочатку опинилась в Інституті історії матеріальної культури (від 1938 р. – Інституту археології УРСР), а згодом була передана до Центрального історичного музею (попередника НМІУ). Водночас частина книжкового зібрання Музею антропології та етнології залишилась і досі перебуває у складі бібліотеки Інституту археології НАН України: *Попельницька О. О.* Книги з бібліотеки Хв. Вовка з автографами, екслібрисами та дарчими написами у книгозбірні Національного музею історії України // *Вісник Книжкової палати*. – 2020. – № 9. – С. 33. Не виключено, що під час цих переміщень частина рукописів із колекції А. Титова (разом із РД–196), що теж фізично знаходились у стінах Інституту археології УРСР, у 1936–1938 рр. була передана до Центрального історичного музею (попередника НМІУ) разом із матеріалами Музею антропології та етнології.

36 Нині зберігаються у фондах (інв. №№ РД–195, 196, 200, 203, 8833–8834) та в бібліотеці НМІУ (інв. № 13 074).

37 Отже, маємо вісім рукописів. У майбутньому належить з'ясувати, скільки ще зі 330 рукописів, привезених до Києва в 1928 р. за клопотанням Ф. Савченка (реалізованого заступництвом М. Скрипника), “відщепилися” від свого основного місця збереження – бібліотеки Історичної секції ВУАН, і не стали частиною фондосховища Інституту літератури у 1955 р. разом із основним зібранням.

38 Торги з університетом не відбулись через те, що вдова спочатку запросила 12 тис. руб. Пізніше, за відсутності інших покупців, вона пристала на пропозицію букіністів у 3 тис. рублів. За свідченням М. Василенка (посилання нижче), ті заробили на розпродажі книжок О. Бодяньського близько 20 тис.

39 *Василенко Н. П.* О. М. Бодянский и его заслуги для изучения Малороссии // *Киевская старина*. – 1903. – № 11. – С. 429–430.

40 За свідченням А. Титова, це була “велика колекція паперів, що належала покійному професору Імператорського Московського університету О. М. Бодяньському”. Див. докладніше: *Тодійчук О.* Нове видання копії “Щоденника” Осипа Бодяньського // *Український археографічний щорічник*. – Випуск 12. – Київ, 2007. – С. 768. У 1880 р. А. Титов придбав лише 300 рукописів із зібрання О. Бодяньського, передусім пам'ятки і матеріали, вже оприлюднені Товариством історії та старожитностей російських.

41 Доречно згадати, що в заголовку 6-го тому систематичного опису зібрання А. Титова згадано про рукописи О. Бодяньського і прот. Дієва. Однак у самому описі представлено лише 2 манускрипти із зібрання О. Бодяньського – Октоїх ХV ст. та список збірника ХІХ ст. із Синодиком болгарського царя Бориса і Житієм Іларіона (укладене єпископом Мегленським), див.: *Описание славяно-русских рукописей, находящихся в собрании члена-корреспондента Императорского Общества любителей древней письменности А. А. Титова*. – Том 6: *Сборники и рукописи Бодяньского, прот. Диева и Мельникова-Печерского*. – Москва, 1913. – С. 4–5, 370–371.

аркушів зі списку “Ізборника Святослава” у власності Ратшина: “Получ. 28 генв., въ понедѣльник”⁴². Важливим свідченням цієї звички архіваріуса є щоденник вченого. Так, у записі за “мая 17-го 1858 г., суббота” він згадує про отримання від С. Палаузова “при письме от 13 мая” рукопису зі списком Життя Константина Філософа, а потім занотовує приписки із самого манускрипту⁴³.

Другим важливим доказом є почерк приписки на рукописі РД–196: характер написання окремих літер виразно співпадає з автографами вченого⁴⁴. Крім того, маємо також зауважити, що свою паперову марку з бібліотеки О. Бодяньського рукопис міг втратити під час реставрації і заміни оправи після 1892 р., коли рукопис опинився у власності А. Титова (або коли перебував у Ростовському музеї після 1911 р.) Такі паперові марки вчений зазвичай розміщував на звороті форзацу.

Звернемось тепер до іншої частини пазлу – періоду, коли наш рукопис опинився у власності П. Куліша. Безперечно, бажано було би з’ясувати, коли і за яких обставин він став власником рукопису, і потім передав його О. Бодяньському у 1857 р. На жаль, такі деталі документально не засвідчені, однак можна зробити окремі логічні припущення на основі відомих фактів. Першорядним свідченням є історія і характер стосунків П. Куліша з О. Бодяньським. Із опублікованого листування ми знаємо, що П. Куліш активно допомагав секретарю Товариства історії та старожитностей російських при Московському університеті у виявленні та публікації різних джерел (на цьому, зрештою, сформувались їхні приятельські стосунки у 1840-х рр.). У 1846 р., завдяки П. Кулішу, той підготував видання літопису Самовидця, якого обоє називали “Нестором малороссийской истории”. Важливо, що в одному з листів за серпень 1846 р., П. Куліш обіцяв “своєму земляку в Москві” відшукати і “виписати кілька літописів з Києва і Харкова”, також познайомитися з Д. Бантишом-Каменським, “щоб через нього доставити ще кілька літописів”. Окрім того, П. Куліш висловив бажання обговорити стратегію публікації всіх пам’яток козацького історіописання, під час свого планованого перебування у Москві: “О летописях Плиски, Грабянки и других мы потолкуем в Москве. А Вы между тем, собирайте всё к себе...”⁴⁵. У листах за цей час КІОМР не згадується: для обох діячів, які щойно видали літопис Самовидця і планували публікацію літопису Грабянки, ця пам’ятка не становила першорядного інтересу і не удостоїлася окремих згадок. Поза тим, О. Бодяньський опублікував її у січні 1848 р. Якби П. Куліш мав цей рукопис до того часу (передусім, до свого арешту у квітні 1847 р.), то неодмінно би поділився ним зі своїм приятелем.

Тож можна висловити припущення, що П. Куліш заволодів нашим рукописом уже після публікації 1848 р. До того ж, це могло відбутися у 1857 р., незадовго перед відправкою його О. Бодяньському у серпні 1857 р. Такий сценарій видається ймовірним із огляду на інші аналогії. Показовим і документально засвідченим прикладом є історія зі згаданим раніше збірником “Пчели” 1679–1680 рр. з Круничполя⁴⁶. У серпні 1853 р. ним заволодів Микола Михайлович Білозерський і надіслав потім у подарунок П. Кулішеві. Останній проінформував про нього О. Бодяньського у листі від 18 вересня 1853 р. А вже 10-м жовтня датовано дарчий запис П. Куліша своєму приятелю на рукописі⁴⁷. Як видно з покреслень і записів у рукописі червоним олівцем, П. Куліш зробив виписки з рукопису (їх використав у своїй поемі “Куліш у пеклі”), а потім подарував його своєму приятелю⁴⁸.

Із листопада 1855 р. у листуванні П. Куліша з О. Бодяньським виразно простежуються прохолодні стосунки⁴⁹. Проте, як видно з фрагментарно опублікованого А. Титовим листування, із середини 1856 р. обоє продовжують обмінюватися книжками і списками джерел (хоч і не так часто). Так, у листі від 2 липня 1857 р. Куліш дякував О. Бодяньському за отримані екземпляри колись друкованих текстів (“Чуприни” і “Чертоуса”)⁵⁰. Робимо припущення, П. Куліш надіслав рукопис з КІОМР без спеціального інформування. Не виключено, саме його він мав на увазі в обіцянці надіслати подарунки у листі від 25 червня 1857 р.: “...Ось побачьте, якихъ Вамъ прышло гостынцивъ!”⁵¹. Фактичне отримання О. Бодяньським через місяць рукопису зі списком колись ним же виданого твору має вигляд гідного подарунку від людини, яка прагнула відновити колись щирі стосунки.

Як і у випадку зі згаданим рукописом “Пчели”, Куліш перед даруванням рукопису з ним попрацював. Передусім, із його 6-им додатком, де вміщено листування І. Квітки з Г. Тепловим та С. Кочубеем про джерела з історії Малоросії. Найімовірніше, саме він проставив нумерацію і вказав адресатів перед кожним із листів (визначений нами умовно “читаю

42 Див. опис цих рукописів зі складу тих паперів О. Бодяньського, що стали частиною зібрання Московського товариства історії та старожитностей російських: *Соколов Е. И.* Библиотека Императорского общества истории и древностей российских. – Выпуск 2. – Описание рукописей и бумаг, поступивших с 1846 по 1902 г. – Москва, 1905. – С. 616 (рукопис № 101); С. 620 (рукопис № 113).

43 *Титов А. А.* Из дневника О. М. Бодянского // Русский Архив. – Выпуск 12. – 1892. – С. 445.

44 Запис на рукописі ми порівняли із опублікованим автографом О. Бодяньського у виданні: *Куліш Пантелеймон.* Листи. – Том 2. – Київ, 2009. – С. 318. Тут вміщено фоторепринт сторінки чорного автографа листа О. Бодяньського до П. Куліша 12 грудня 1855 р.

45 Див. лист до О. Бодяньського від 21 серпня 1846 р.: *Куліш Пантелеймон.* Листи. – Том 1. – Київ, 2005. – № 99. – С. 103–105. Така зустріч відбулася насправді, коли у гості до О. Бодяньського завітав П. Куліш, який у своєму щоденнику за 9 грудня 1846 р. занотував: “Тут уж и пошел бесконечный разговор о Малоросии, о летописях, об истории и проч. Просидевши у него час, я обещал быть еще вечером и был, опять мы много и с наслаждением говорили и все по-малороссийски. Он мне показывал бесценные сокровища для истории Малоросии, приговоренные к изданию”: *Куліш П.* Щоденник / Упор. тексту, примітки С. Кіржасва. – Київ, 1993. – С. 49.

46 ІР НБУВ. – Ф. 30. – № 103. – 407 арк.

47 Див.: *Куліш Пантелеймон.* Листи. – Том 2. – Київ, 2009. – № 136, 144. – С. 129–130 і 134–136, також коментар до листа № 144 на с. 445–446.

48 *Куліш Пантелеймон.* Листи. – Том 2. – Київ, 2009. – С. 446 (коментар до листа № 144).

49 П. Куліш прямо написав про це О. Бодяньському у листі від 25 листопада 1855 р. Див.: *Куліш Пантелеймон.* Листи. – Том 2. – Київ, 2009. – № 305. – С. 304–305. Показовими є чернетки з листами О. Бодяньського: Там само. – № 315. – С. 317.

50 Див. опубліковане листування між обома діячами за 1850–1860-і рр. у: *Письма П. Кулиша к О. Бодянскому / Сообщ. А. Титов // Киевская старина.* – 1898. – Книга 2. Февраль. – С. 283–313.

51 *Письма П. Кулиша к О. Бодянскому...* – С. 311.

№ 2”). Підстави так вважати засновані на поміченому нами співпадінні індивідуальних особливостей написання окремих літер (зокрема, “к”, “т”, “ь” і “в”) із відомими автографами Куліша⁵².

Разом із тим, встановлення факту належності рукопису П. Кулішу та О. Бодяньському у 1850-х рр. дає підстави поєднувати з ними обома помітки, віднесені нами до умовних читачів № 1 і № 4. На жаль, неможливо точно диференціювати, хто точно із них робив покреслення олівцем. Логічним видається, що саме О. Бодяньський робив помітки на перших аркушах рукопису, звіряючи відповідні фрагменти зі своїм виданням (умовний “читач № 1”). Із зазначеного вище можна зробити припущення, що записавши у рукописі над рядком пропущену фразу в описі Брестської унії за відповідним фрагментом у своєму виданні (зробленим за іншими двома списками), вчений облишив цю справу. Щодо підкреслень червоним олівцем у 6 і 7-му додатках, а саме згадки “журналу малоросійських діянь до Богдана Хмельницького” та біографічних даних про І. Мазепу (умовний “читач № 4”), вони теж могли належати комусь із цих діячів. О. Бодяньський наприклад, робив уточнюючі записки про місцезнаходження рукопису, як, наприклад, на виготовленій для нього у 1855 р. копії з рукопису “Патерикону Києво-Печерського” Йосипа Тризни⁵³ (рис. 11). П. Куліш розкутіше робив помітки і підкреслення на давніх манускриптах, яскравим прикладом чого є згаданий рукопис “Пчели” 1670-х рр.⁵⁴

У будь-якому разі, для П. Куліша і О. Бодяньського рукопис із текстом КІОМР був цікавим як пам’ятка, в якій відображалися “фамільные записки” колишніх козацьких старшин. Тож не дивно, що найбільше позначок зроблено у додатку №6 із текстами листування І. Квітки. Підкреслення фраз про “журнал малоросійських діянь до Богдана Хмельницького” у листах І. Квітки та Г. Теплова засвідчує увагу до згадки загадкового літопису. У 1840-х рр. П. Куліш разом із одностудцями у Києві провадив активну діяльність із розшуку і копіювання текстів “козацьких літописів”⁵⁵. Водночас О. Бодяньський з 1846 р. розпочав їх систематично публікувати. Обоє могли сприймати КІОМР як малозначущий наратив, цінний своїм додатком із “фамільного архіву” з листуванням І. Квітки із Г. Тепловим, де згадувався загадковий літопис із описом діянь до Б. Хмельницького. Так само сприймали цей твір і пізніше. Це засвідчує напис на списку НМІУ кінця XIX ст. (можливо, рукою А. Титова) із відзначенням цього листування. У своїй капітальній історіографічній праці В. Іконніков згадує цей твір винятково через наявність у ньому листів Г. Теплова⁵⁶.

Тепер спробуємо зібрати пазли докупи і коротко представити історію рукопису в хронологічн у порядку. Список КІОМР із колекції НМІУ створено у перше десятиліття XIX ст. У 1850-і, найімовірніше у 1857 р., ним заволодів П. Куліш, а потім передав цей список О. Бодяньському (за його записом на першому аркуші, рукопис було одержано 23 серпня 1857 р.). Обидва власники залишили помітки і записи на перших та прикінцевих аркушах рукопису. У 1880 р. рукопис, разом із рештою зібрання, викупив у вдови О. Бодяньського А. Титов. Він, очевидно, залишив запис на 1-му аркуші манускрипту про важливість наявних у ньому текстів листування Квітки, Теплова і Кочубея. За його волею рукопис, разом із більшою частиною зібрання, мала би успадкувати Імператорська Публічна бібліотека у Санкт-Петербурзі (її правонаступницею є Російська Національна бібліотека), однак після смерті власника у 1911 р., він залишився у Ростовському музеї. У 1928 р. на підставі клопотання Ф. Савченка, підтриманого наркомом освіти УРСР М. Скрипником, рукопис разом з іншими пам’ятками із колекції А. Титова, що колись належали О. Бодяньському, переслали до Києва для наукових досліджень Історичної секції ВУАН. Надіслані з Ростова і Петербургу рукописи залишились у Києві та стали основою окремого фонду архівосховища Інституту літератури. Через переформатування ВУАН та репресії її визначних учених у 1934–1936 рр., незначна частина матеріалів, разом із рукописом КІОМР, стала частиною колекції теперішнього НМІУ⁵⁷.

Список НМІУ та публікація О. Бодяньського: порівняльний аналіз

Той, хто звіряв текст рукопису із публікацією твору 1848 р., намагався встановити різночитання і таким чином визначити, наскільки особливим є сам рукопис. Як зазначалося вище, така звірка не була доведеною до кінця. У цій статті спробуємо завершити цю справу й провести повне порівняння текстів.

Спершу зупинимося на списках пам’ятки. О. Бодяньський публікував КІОМР за двома рукописами. Згідно з передмовою до видання, він отримав їх від П. Гулака-Артемівського та від Д. Бантиша-Каменського. Список останнього походив із зібрання відомого аматора старовини А. Чепи⁵⁸. За словами О. Бодяньського, це був “список на 26 листах и доставлен нынешнему владельцу его от Андрияна Чепы, судя по собственноручной подписи (“Отъ книгъ Андрияна Чепы”), с замечаніемъ тут же (на выходном листе): “Списалъ Николай Алексѣевичъ Боровиковскій, въ Хоролѣ, 1814 года, изъ рукописи, имѣющейя у Василія Павловича Горленка”. Звідси отримуємо інформацію про те, що цей список (умовно – “список Чепи”) був копією, знятою 1814 р. із рукопису В. Горленка⁵⁹ (умовно – “список Горленка”).

⁵² Припущення зроблено на основі порівняння з фоторепринтом сторінки автографа листа П. Куліша до С. Аксакова від 19 листопада 1855 р. у виданні: *Куліш Пантелеймон*. Листи. – Том 2. – Київ, 2009. – С. 301.

⁵³ Рукопис нині зберігається у: ВР ІЛ. – Ф. 99. – № 289.

⁵⁴ Див. опис обсягу поміток П. Куліша у: *Куліш Пантелеймон*. Листи. – Том 2. – Київ, 2009. – С. 446.

⁵⁵ Показовим у цьому плані є лист до Г. Квітки-Основа’яненка від 25 січня 1843 р. із проханням надати для копіювання “хороший список какой-нибудь летописи”. Лист розпочинається констатацією: “Мы в Кіеве готовимся к изданию малоросійских летописей...”: *Куліш Пантелеймон*. Листи. – Том 1. – Київ, 2005. – № 7. – С. 12–13.

⁵⁶ *Иконников В. С.* Опыт русской историографии... – С. 1561

⁵⁷ У серпні 2019 р. рукопис був одним із основних експонатів на міні-виставці “Могучий майстер української мови”, створеній із нагоди 200-річчя народження П. Куліша (куратор виставки – Осташевська Ю. В.). Детальніше про міні-виставку – у соціальних мережах, зокрема, на інтернет-сторінці музею. – Режим доступу: <https://nmiu.org/anonsy-museum/1343-vid-7-serpnia-v-muzei-diie-mini-vystavka-do-200-richchia-z-dnia-narodzhennia-panteleimona-kulisha>. (дата звернення 19.12.2020).

⁵⁸ Д. М. Бантиш-Каменський використовував його для написання “Історії Малої Росії”. *Бантыш-Каменский Д. Н.* История Малой России. – Часть первая. – Москва, 1830. – С. XII.

⁵⁹ В. Горленко був двоюрідним братом І. Квітки: *Шугуров Н. В.* Илья Иванович Квитка, неизвестный писатель конца прошлого

Рукопис, одержаний О. Бодянським від П. Гулака-Артемівського, був виконаний “на 25 листах, и притом двух почерков” (умовно – “список Гулака-Артемівського”).

Музейний рукопис писаний одним почерком, не містить записів про А. Чепу, і, враховуючи незбіг за кількістю аркушів (33 проти 26 і 25 відповідно), його можна вважати іншим, невідомим О. Бодянському (на час публікації), списком КЮМР.

Варто також згадати про варіант КЮМР, що походить із паперів І. Тимковського. За висновком М. Шугурова⁶⁰, це переробка твору, а список зроблено на папері 1802 р. і, судячи з почерку, виконано не самим І. Тимковським. Цікавий із точки зору історії побутування пам’ятки, цей рукопис, проте, не може вважатися одним із головних свідків тексту.

Отож, маємо інформацію про п’ять списків КЮМР, точніше – чотири повних і один редагований варіант:

- 1) “список Горленка” (не пізніше 1814 р.),
- 2) “список Гулака-Артемівського” (датування невідоме),
- 3) “список НМІУ” (1800–1810-і рр.),
- 4) “список Чепи” (1814 р.),
- 5) “список Тимковського” (початок 1810-х рр.).

З повних списків на сьогодні доступний лише один – з колекції НМІУ.

Огляд списків провокує поставити низку питань. Чи не тотожний музейний рукопис “списку Горленка”, з якого безпосередньо зроблено “список Чепи” у 1814 р.? Також, чи був “список Горленка” оригіналом (як називав його Д. Бантиш-Каменський, з яких причин?), а чи так само списком із автографу або іншого списку? З іншого боку, який зі списків твору – музейний рукопис чи ті два (або один із них?), за якими О. Бодянський зробив публікацію – найкраще відображає початковий текст?

Відповідь на останнє питання ускладнює те, що ми не знаємо, як О. Бодянський публікував текст за наявними у нього двома списками. Цілком очевидно, жоден із наявних у нього списків не був автографом, інакше у короткій передмові було би зроблено відповідне уточнення. Але, наскільки відрізнялися між собою обидва списки і як О. Бодянський підготував за ними видання? Чи він опублікував текст за одним списком, чи (за умови існування різночитань) зробив зведений текст, або ж подав згодом реконструйований текст оригіналу – залишається здогадуватися.

У цьому зв’язку доречно звернутися до передмови О. Бодянського, у підготовленій ним у 1846 р. публікації “Історії русів”. Тут він свій спосіб видання пояснив так: “Имея несколько списков этой истории [“Історії русів”], я выбрал лучший из них, подвел к нему из прочих разнословия...”. Таким способом секретар Московського Товариства старожитностей російських збирався публікувати й інші наративи: “время от времени я намерен тоже самое сделать и с прочими письменными источниками Малой России, летописями, записками, описаниями и т. п.”⁶¹. КЮМР О. Бодянський опублікував через рік після “Історії русів”, і можна вважати, що спосіб видання не змінився. Очевидно, в основу видання О. Бодянський поклав один із двох списків, кращий на його думку, а за іншим додатково звірявся. Не виключеним є і варіант зведення двох списків в один, під час підготовки до публікації.

Крім того, немає сумнівів у тому, що вчений модернізував орфографію та пунктуацію оригінального тексту. Наприклад, такі слова, як “Государь”, “Царское Величество”, “Царский Двор”, назви посад і народів подано з великої літери. Пунктуація розставлена згідно з літературною нормою російської мови першої половини XIX ст. Аналогічні принципи передачі давньоруських літописних текстів було застосовано у ранніх томах “Полного собрания русских летописей” (ПСРЛ) за редакцією Я. Береднікова. Перші два томи вийшли друком на початку археографічної діяльності О. Бодянського на посаді секретаря Імператорського Московського товариства історії і старожитностей російських (1845)⁶². ПСРЛ – найгучніший археографічний проєкт у Російській імперії тих років – видається очевидним зразком для його видань⁶³.

Відносно низький рівень видання КЮМР був пов’язаний не тільки із загальним станом археографії в Російській імперії. По-перше, ця пам’ятка була досить “молодою” (майже ровесниця О. Бодянського), а отже, на відміну від старослов’янських “старожитностей”, її можна було публікувати за спрощеними правилами. По-друге, різниця між списками КЮМР (причому лише двома доступними видавцю), найімовірніше, не була суттєвою з погляду змісту, що полегшувало створення “зведеного видання”. По-третє, це був один із перших видавничих проєктів О. Бодянського. У той період його археографічної роботи (до звільнення у 1848 р.), вчений прагнув якнайшвидше опублікувати якнайбільше джерел, зокрема присвячених українській (малоросійській) історії. За таких умов підготовка публікації з ретельним розбором варіантів була надто трудомістким завданням⁶⁴.

Незадовільний спосіб видання КЮМР Бодянським ускладнює порівняльно-текстологічну роботу. Порівняно зі списком НМІУ, деякі “кращі” читання чи “логічніші” композиційні особливості опублікованого тексту могли бути наслідком “редакційних втручань”: у кращому разі – зведення “ліпших” рис обох використаних списків (при ігноруванні індивідуальних “помилков” рукописів), у гіршому – самостійних зусиль археографа з “відновлення” логічності тексту. Ця

и начала текущего столетия // Киевская старина. – № 3. – 1890. – С. 451.

60 Шугуров Н. В. Илья Иванович Квитка, неизвестный писатель... – С. 449–453.

61 История русов или Малой России, сочинение Георгия Кониского / Изд. подг. О. Бодянский. – Москва, 1846. – С. V.

62 Полное собрание русских летописей. – Том 3. – Новгородские летописи. – Санкт-Петербург, 1841. – 308 с.; Полное собрание русских летописей. – Том 2. – 1-е изд. Ипатьевская летопись. – Санкт-Петербург, 1843. – 377 с.

63 Через десять років після КЮМР, О. Бодянський опублікував “Источники малороссийской истории” Д. Бантиша-Каменського, зважаючи на ті само принципи передачі текстів джерел: *Бодянский О. Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантышем-Каменским. – Часть 1. – 1649–1687. – Москва, 1858. – 339 с.*

64 Публікація О. Бодянським у 1862 р. житій Кирила і Мефодія мала інші засади: передачу орфографії, підведення варіантів, розбір списків. *Бодянский О. М. Кирилл и Мефодий. собрание памятников, до деятельности святых первоучителей и просветителей славянских племен относящихся / сост. О. Бодянский. – [Москва: б. и., 1862]. – IV, 534, 151, [1] с.*

обставина перетворює порівняння списку НМІУ з виданням О. Бодяньського на зіставлення неспівмірних одиниць.

І все-таки компаративний аналіз цих текстів має евристичний потенціал. Приписка про отримання рукопису від П. Куліша у 1857 р. та інформація про списки КІОМР, наведена О. Бодяньським під час підготовки видання 1848 р., дають підставу стверджувати, що список НМІУ не був на той момент відомим вченому. А, отже, видання і наш список є незалежними свідками, що належать до спільного архетипу.

Перш ніж перейти до висновків з порівняння основного тексту пам'ятки у списку НМІУ та виданні, зупинимося на зіставленні приміток, зроблених у рукописі. Всього їх дев'ять⁶⁵. Вони розташовані на нижньому або боковому полі аркушів та пов'язані з основним текстом за допомогою спеціальних значків (зірочок або хрестів). Усі примітки відображені у публікації О. Бодяньського, що може свідчити про їхню присутність в оригіналі або, принаймні, архетипі списків твору. Перші чотири – передані у виданні як підрядкові примітки, п'ять наступних – внесено в основний текст у круглих дужках (причому принцип такої диференційованої передачі приміток не цілком зрозумілий) (див. табл. 1).

Крім “офіційних” приміток, у рукописі є чотири приписки на полях довжиною у два-чотири слова, зроблені основною рукою. Відчитати їх поки що, на жаль, не вдалося.

Арк. 7 – на боковому полі біля згину аркуша закреслена маргіналія – примітка стосується слів “воевода Рускій” (підкреслені у тексті; йшлося про князя Ярему Вишневецького).

Арк. 9 зв. – на боковому полі затерта маргіналія.

Арк. 15 зв. – на боковому полі нерозбірлива маргіналія.

Арк. 21 зв. – на боковому полі нерозбірлива маргіналія.

Існування цих приписок не зазначено у виданні, тож залишається невстановленою їхня наявність у протографі.

Відмінності в основному тексті між виданням О. Бодяньського і списком НМІУ можна звести у декілька груп. Наведемо їх, хоч і невичерпно, у таблицях 2 та 3 (номери аркушів у рукописі подаємо перед текстом у дужках).

Варто зазначити, що писець подекуди помічав свої пропуски. Наприклад, у фразі “Генералная старшина дала знать [въ Москву] о измѣнѣ Виговского” (арк. 14) слова “въ Москву” були початково пропущені, але дописані над рядком тією ж рукою (див. табл. 3)

Як видно з наведених у табл. 4 прикладів, той, хто робив список НМІУ, часто помилявся. Щоправда, іноді свої помилки він виправляв, зокрема, вчасно помітив, що “відправив” посланців Б. Хмельницького “къ Римскому Хану”. У рукописі слова “къ Римскому” підкреслено, а на полі зліва написано “кримскому”.

У таблиці 5 подаємо приклади інших, зокрема типових, різночитань між виданням О. Бодяньського і списком НМІУ. Переважно це незначні орфографічні відмінності, пропуски службових частин мови, відмінний порядок слів (позначаємо жирним шрифтом). В останньому прикладі в таблиці подаємо приклад правок і дописок (жирним шрифтом й у квадратних дужках), внесених пізнішою рукою.

Із наведеного матеріалу можна зробити висновок, що зведена публікація О. Бодяньського містить більше “кращих” читань, ніж музейний рукопис. Але чи може вона вважатися кращим відображенням автографу? Численність відносно “гірших” читань списку НМІУ може свідчити як про несправність музейного рукопису порівняно зі списками “Гулака-Артемовського” і “Чепи”, так і про редакторську роботу видавця, котрий міг зводити “кращі” читання з двох списків та усувати яскраві недоліки.

Список НМІУ містить пропуски, однак вони невеликі та несуттєві. Водночас у виданні О. Бодяньського є промовисті пропуски, які викривляють зміст, але відновлюються за списком НМІУ (особливо показовий великий гаплографічний пропуск на с. 31 видання, а також менші пропуски на с. 40 і 42). Наявність лакун може свідчити, що О. Бодяньський взяв за основу публікації один список, в якому були дефекти (“Чепи” чи “Гулака-Артемовського”, сказати неможливо). Менш вірогідно, що обидва списки містили однакові дефекти. Таким чином, отримати уявлення про текст автографу можна тільки з урахуванням і видання, і музейного рукопису.

Список НМІУ демонструє суттєві орфографічні відхилення, що свідчать про україномовність переписувача і недостатне володіння тогочасною російською писемною мовою, якою укладено твір. Утім, зовсім не обов'язковим є той факт, що оригінал КІОМР було написано “чистою” мовою. Низка орфографічних правок⁶⁶ могла бути зроблена О. Бодяньським у виданні. Особливістю музейного рукопису є численність знаків оклику на місці логічної крапки чи крапки з комою. Відсутність інших списків КІОМР не дає змоги вирішити, чи це індивідуальна і постійна риса конкретного рукопису, чи відображення автографу.

Окрім зазначених вище, між виданням О. Бодяньського і списком НМІУ є низка відмінностей, пов'язаних із річними датами і структуруванням твору. У музейному рукописі містяться шість дат, починаючи з 1657 р., яких бракує у виданні 1848 р. (див. табл. 6).

До цього переліку слід додати 1789 р., яким датовано КІОМР у виданні. Натомість у списку НМІУ ця дата відсутня (див. табл. 7).

Чи стояв цей рік в оригіналі твору, чи з'явився в одному зі списків, чи, може, його реконструював О. Бодяньський? Відповідь на це питання, як і обговорення датування КІОМР загалом, відкладаємо до наступної нагоди.

До зазначеного вище варто додати, що у виданні твір розбито на дві частини. Підзаголовок “Часть первая” відбито й у О. Бодяньського, й у списку НМІУ. Натомість слова “Часть вторая” в останньому відсутні. Друга частина у виданні починається після смерті Б. Хмельницького, але ця подія не має річної дати. Також у списку НМІУ опис смерті гетьмана споряджено датою “1657 рік” (див. табл. 8).

65 Тут не беремо до уваги приписки і позначки “читачів № 1–4”, які є індивідуальними особливостями списку.

66 Наприклад, заміна “и” на “ы”, як у випадку *рыбныхъ – рыбныхъ* тощо.

Який варіант тексту в цьому випадку краще відображає оригінал? Можна запропонувати два сценарії. За одним, композиція рукопису є первинною. Тоді можна робити припущення, що автор КІОМР мав намір написати другу частину про події після 1765 р. – і це була би “частина друга”, але так і не наважився на це. Тоді він (або виконавець архетипу відомих списків) уніс на першу сторінку уточнення – “до 1765 года”, в єдине зручне місце. Переписувач списків, відбитих у виданні (або одного з них) “поліпшив” текст. По-перше, він вставив заголовок другої частини, якого бракувало після сюжету про смерть Б. Хмельницького, але пропустив річну дату. По-друге, він переніс вказівку “до 1765 года” у більш синтаксично правильне місце.

Другий сценарій передбачає, що оригінальна композиція відбита у виданні. А отже, КІОМР від початку мала завершуватися 1765 р. і ділилася на дві частини: до і після смерті Б. Хмельницького. Проте, у списку НМІУ з невідомих причин випав заголовок другої частини. Натомість у списках, взятих за основу видання (або одному з них, або в їхньому протографі) випала дата “1657”, як і решта п’ять річних дат. На нинішньому етапі дослідження віддати беззаперечну перевагу одному зі сценаріїв не видається можливим.

Висновки і перспективи дослідження

Головним підсумком цієї статті є введення до наукового обігу рукопису початку XIX ст. із колекції НМІУ – єдиного збереженого списку твору “Короткий історичний опис про Малу Росію”. Віднайдений П. Кулішем, він потрапив до О. Бодяньського у 1857 р. – через десять років після публікації П. Кулішем цього твору за іншими списками. Після 1880 р. рукопис перейшов до рук А. Титова і став частиною зібрання Ростовського музею старожитностей. Проте, 1928 р. стараннями Ф. Савченка, він повернувся до України, перебував у бібліотеці Історичної секції ВУАН, а в 1930-х рр. зайняв місце у фондах теперішнього НМІУ.

Проведене дослідження дає можливість стверджувати, що список НМІУ не тотожний спискам КІОМР, за якими робив видання О. Бодяньський. Зважаючи на помилки у тексті списку НМІУ, можна зробити висновок, що перед нами копія, причому не дуже якісна. Водночас і ті списки, за якими зроблено публікацію у 1848 р., не є автографами. І видання, і музейний рукопис містять пропуски, що можуть бути взаємно відновлені. Але оскільки публікація О. Бодяньського не точно відображала тексти використаних ним списків, рукопис із НМІУ стає найважливішим на сьогодні свідком тексту КІОМР. Таким чином, відкривається текстологічна можливість приблизної реконструкції оригіналу пам’ятки.

Нині робота зі співвіднесення рукопису з відомими списками дає підстави допускати наступні два варіанти. Список НМІУ може бути або п’ятим, досі не зазначеним у літературі, рукописом твору, або “списком Горленка”, з якого було зроблено “список Чепи” у 1814 р. Маємо надію, що подальше вивчення історії тексту та його рукописної традиції дасть змогу віддати перевагу одному з цих варіантів.

Головними перспективами вивчення КІОМР та історії його рукописного списку із зібрання НМІУ є дослідження джерел твору та хронології його створення, уточнення авторства, характеристика його як пам’ятки історичної думки та суспільних настроїв рубежу XVIII–XIX ст., а також визначення місця КІОМР серед творів “козацького історіописання”.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Апанович Е. М.* Рукописная светская книга XVIII века на Украине. – Київ, 1983. – 122 с.
- Арістов В. Ю.* Невідомі рукописи колекції А. О. Титова із фондів Національного музею історії України // Науковий вісник Національного музею історії України. – Випуск 4 / Відп. ред. Б. К. Патриляк. – Київ, 2019. – С. 141–144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/285/253> (дата звернення: 22.03.2021).
- Арістов В. Ю.* Зошит Максима Бодяньського з фондів НМІУ // Науковий вісник Національного музею історії України. Збірник наукових праць. – Випуск 6 / Відп. ред. Б. К. Патриляк. – Київ, 2020. – С. 84–89 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/397/357> (дата звернення: 22.03.2021).
- Бантыш-Каменский Д. Н.* История Малой России. – Часть первая. – Москва, 1830. – 360, 84 с.
- Бовгиря А. М.* Козацьке історіописання в рукописній традиції XVIII ст. – Київ, 2010. – 304 с.
- Бовгиря А. М.* Рукописні історичні збірники в Гетьманщині XVIII ст. // Історіографічні дослідження в Україні. Випуск 20. – Київ, 2010. – С. 179–196.
- Бовгиря А. М.* Образи козацького історіописання XVII–XVIII ст. // Академічні й доакадемічні образи української історіографії. – Київ, 2012. – С. 150–192.
- Бодянский О.* Источники Малороссийской истории, собранные Д. Н. Бантышем-Каменским. – Часть 1. – 1649–1687. – Москва, 1858. – 339 с.
- Бодянский О. М.* Кирилл и Мефодий. Собрание памятников, до деятельности святых первоучителей и просветителей славянских племен относящихся / сост. О. Бодянским. – [Москва: б. и., 1862]. – IV, 534, 151, [1] с.
- Василенко Н. П.* О. М. Бодянский и его заслуги для изучения Малороссии. Гл. VII–IX // Киевская старина. – 1903. – № 11. – С. 389–430.
- Журба О. І.* Становлення української археографії: люди, ідеї, інституції. – Дніпропетровськ, 2003. – 316 с.
- Иконников В. С.* Опыт русской историографии. – Т. 2. – Книга 2. – Киев, 1908. – [1054] с.
- История русов или Малой России, сочинение Георгия Кониского / Изд. подг. О. Бодянский.* – Москва, 1846. – 262, 45 с.
- Історія Національної Академії наук України (1934–1937): Документи і матеріали / НАН України: Національна бібліотека України ім. В. Вернадського. Редкол.: О. С. Онищенко (відп. ред.) та ін.* – Київ, 2003. – 831 с.
- Кв[ит]ка И[ль]я.* О Малой России // Украинский вестник (Харьков). – № 2. – 1816. – С. 145–156; № 3. – 1816. – С. 304–314.
- Клепиков С. А.* Филигранные и штемпельные на бумаге русского и иностранного производства XVII–XX века. – Москва, 1969. – 236 с.

- Краткая история Малой России // Институт рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. I. – № 758. – Арк. 1–6 зв.
- Краткий отчет о новых поступлениях 1950–1951 гг. // Труды отдела рукописей Государственной Публичной библиотеки им. М. Салтыкова-Щедрина. – Ленинград, 1953. – С. 10–54.
- Краткое историческое описание о Малой России // Чтения в Императорском обществе истории и древностей Российских при Московском университете. – Год 3-й. – № 6. – Москва, 1848. – С. 1–56.
- Куліш П. Щоденник / Упор. тексту, примітки С. Кіржаєва. – Київ, 1993. – 87 с.
- Куліш Пантелеймон. Листи. – Том 1. – Київ, 2005. – 648 с.
- Куліш Пантелеймон. Листи. – Том 2. – Київ, 2009. – 672 с.
- Лікарські та господарські порадики XVIII ст. / Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні АН УРСР; Підгот. В. Передрієнко. – Київ, 1984. – 124 с.
- Марченко М. І. Українська історіографія з давніх часів до середини XIX ст. – Київ, 1956. – 259 с.
- Маслійчук В. Л. Ілля Іванович Квітка – малознаний історик кінця 18 – початку 19 ст. // Український археографічний щорічник. – Нова серія. – Випуск 10/11. – Київ, 2006. – С. 318–342.
- Плохий С. М. Козацький міф. Історія та націєтворення в епоху імперій. – Київ, 2013. – 440 с.
- Полное собрание русских летописей. – Том 2. 1-е изд. Ипатьевская летопись. – Санкт-Петербург, 1843. – 377 с.
- Полное собрание русских летописей. – Том 3. – Новгородские летописи. – Санкт-Петербург, 1841. – 308 с.
- Попельницька О. О. Книги з бібліотеки Хв. Вовка з автографами, екслібрисами та дарчими написами у книгозбірні Національного музею історії України // Вісник Книжкової палати. – 2020. – № 9. – С. 32–38.
- Путівник по фондах відділу рукописів Інституту літератури / Відп. ред. С. А. Гальченко, М. Г. Жулинський. – Київ, 1999. – 864 с.
- Разговор Великороссии с Малороссией (Литературный памятник 2-й пол. XVIII в.) с предисловием Н. И. Петрова // Киевская старина. – 1882. – № 2. – С. 313–365; № 7. – С. 137–148
- Рубльов О. С. “Заборона українства 1931 року” – Федір Савченко (1892–1938): спроба біографії ученого // З архівів ВУЧК – ГПУ – НКВД – КГБ. Науковий журнал. № 2 (52). – Київ – Харків, 2019. – С. 92–247.
- Рукопис із текстом “Короткого історичного опису про Малу Росію до 1765 року, з доповненнями про запорозьких козаків та додатками...” // Національний музей історії України. – Фондова група “Рукописні документи”. – Інв. № РД–196.
- Рукопис. “Записка о преимуществах чинов малороссийских от 18 февраля 1809 года” // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. VIII. – № 1603 (122).
- Рукопис. “Патерикон Києво-Печерський” Йосипа Тризни 1650-х рр. Рукописний список 1855 р. // Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури ім. Т. Шевченка. – Ф. 99. – № 289.
- Рукопис. “Пчела” з Круничполя. 1679–1680 рр. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. 30. – № 103. – 407 арк.
- Рукописний збірник з лікарськими та господарськими порадиками XVIII ст. // Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В. Вернадського. – Ф. 30. – № 132.
- Ряпо А. Й. Архів О.М. Бодяньського (огляд) // Радянське літературознавство. – 1965. – № 4. – С. 71–78.
- Савченко Ф. Листування Я. Головацького з О. Бодяньським (1843–1876 рр.) // За сто літ. Матеріали з громадського й літературного життя України XIX і початків XX ст. – Харків-Київ, 1930. – С. 121–169.
- Смирнов Я. Е. Андрей Александрович Титов / Серия: “Люди земли Ярославской”. – Книга 4. – Ярославль, 2015. – 72 с.
- Смирнов Я. Е. Купец-историк А. А. Титов в контексте истории культуры российской провинции последней трети XIX – начала XX века: дис... канд. ист. наук / Российский государственный гуманитарный университет. – Москва, 2014. – 516 с.
- Соколов Е. И. Библиотека Императорского общества истории и древностей российских. – Випуск 2. – Описание рукописей и бумаг, поступивших с 1846 по 1902 г. – Москва, 1905. – VIII, 935 с.
- Тиндик В. М. До історії формування етнографічної колекції НМІУ: матеріали Музею Антропології та Етнології ім. Хв. Вовка у збірці музею // Музей на рубежі епох: минуле, сьогодні, перспективи (матеріали ювілейної міжнародної науково-практичної конференції). – Київ, 1999. – С. 117–119.
- Титов А. А. Из дневника О. М. Бодянского // Русский Архив. – Випуск 12. – 1892. – С. 438–446.
- Титов А. А. Письма П. Кулиша к О. Бодянскому // Киевская старина. – 1898. – Книга 2. – Февраль. – С. 283–313.
- Титов А. А. Описание славяно-русских рукописей, находящихся в собрании А. А. Титова. – Том 2. – Отцы церкви. – Москва, 1900. – 153 с.
- Титов А. А. Описание славяно-русских рукописей, находящихся в собрании члена-корреспондента Императорского Общества любителей древней письменности А. А. Титова. – Том 6. – Сборники и рукописи Бодянского, прот. Диева и Мельникова-Печерского. – Москва, 1913. – 405 с.
- Тодійчук О. Нове видання копії “Щоденника” Осипа Бодяньського // Український археографічний щорічник. – Випуск 12. – Київ, 2007. – С. 758–773.
- Шацька А. Недруковане листування П. О. Куліша з О. М. Бодяньським (до проблеми відтворення тексту) // Пантелеймон Куліш. Матеріали і дослідження. – Львів-Нью-Йорк, 2000. – С. 213–234.
- Шугуров Н. В. Илья Иванович Квитка, неизвестный писатель конца прошлого и начала текущего столетия // Киевская старина. – 1890. – № 3. – С. 444–453.

REFERENCES

- Apanovich E. M. 1983. Rukopisnaia svetskaia kniga 18 veka na Ukraine. Kiev.
- Aristov V. Iu. 2019. Nevidomi rukopisy koleksii A. O. Tytova iz fondiv Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy. *Naukovyi visnyk Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy*, vol. 4. Kyiv, pp. 141–144. URL: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/285/253> (22.03.2021).
- Aristov V. Iu. 2020. Zoshyt Maksyma Bodianskoho z fondiv NMIU. *Naukovyi visnyk Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy. Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 6. Kyiv, pp. 84–89. URL: <http://visnyk.nmiu.org/index.php/nv/article/view/397/357> (22.03.2021).
- Bantysh-Kamenskii D. N. 1830. Istoriiia Maloi Rossii, vol. 1. Moskva.
- Bovhyria A. M. 2010. Kozatske istoriopysannia v rukopysnii tradytsii XVIII st. Kyiv.
- Bovhyria A. M. 2010. Rukopysni istorychni zbirnyky v Hetmanshchyni XVIII st. *Istoriografichni doslidzhennia v Ukraini*, vol. 20. Kyiv, pp. 179–196.
- Bovhyria A. M. 2012. Obrazy kozatskoho istoriopysannia XVII–XVIII st. *Akademichni y doakademichni obrazy ukrainskoi istoriografii*. Kyiv, pp. 150–192.
- Bodianskii O. 1858. Istochniki Malorossiiskoi istorii, sobrannye D. N. Bantyshe-Kamenskim, vol. 1. 1649–1687. Moskva.
- Bodianskii O. M. 1862. Kirill i Mefodii. Sobranie pamiatnikov, do deiatelnosti sviatykh pervouchitelei i prosvetitelei slavianskikh plemen otносиashchikhsia.
- Vasilenko N. P. 1903. O. M. Bodianskii i ego zaslugi dlia izucheniia Malorossii. Gl. 7–9. *Kievskaiia starina*, vol. 11. Kiev, pp. 389–430.
- Zhurba O. I. 2003. Stanovlennia ukrainskoi arkhieografii: liudy, idei, instytutsii. Dnipropetrovsk.
- Ikonnikov V. S. 1908. Opyt russkoi istoriografii, vol. 2–2. Kiev.
- Istoriiia rusov ili Maloi Rossii, sochinenie Georgiia Koniskogo. 1846. Moskva.
- Istoriiia Natsionalnoi Akademii nauk Ukrainy (1934–1937): Dokumenty i materialy. 2003 (NAN Ukrainy: Natsionalna biblioteka Ukrainy im. V. Vernadskoho. Redkol.: O. S. Onyshchenko (vidp. red.) ta in.). Kyiv.
- Kv[it]jka I[l]ija (1816). O Maloi Rossii. *Ukrainskii vestnik* (Kharkov), vol. 2, pp. 145–156; *Ukrainskii vestnik* (Kharkov), vol. 3, pp. 304–314.
- Klepikov S. A. 1969. Filigrani i shtempeli na bumage russkogo i inostrannogo proizvodstva 17–20 veka. Moskva.
- Kratkaia istoriiia Maloi Rossii. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. Vernadskoho*. F. I, no. 758, ark. 1–6zv.
- Kratkii otchet o novykh postupleniakh 1950–1951 gg. 1953. *Trudy otdela rukopisei Gosudarstvennoi Publichnoi biblioteki im. M. Saltykova-Schedrina*. Leningrad, pp. 10–54.
- Kratkoe istoricheskoe opisanie o Maloi Rossii. 1848. *Chteniia v Imperatorskom obschestve istorii i drevnosti Rossiiskikh pri Moskovskom universitete*. God 3–6. Moskva, pp. 1–56.
- Kulish P. 1993. Shchodennyk. (Upor. tekstu, prymitky S. Kirzhaieva). Kyiv.
- Kulish Panteleimon. 2005. Lysty, vol. 1 Kyiv.
- Kulish Panteleimon. 2009. Lysty, vol. 2 Kyiv.
- Likarski ta hospodarski poradnyky 18 st. 1984. (Instytut movoznavstva im. O. O. Potebni AN URSSR; Pidhot. V. Peredriienko). Kyiv.
- Marchenko M. I. 1956. Ukrainska istoriografiiia z davnikh chasiv do seredy XIX st. Kyiv.
- Masliichuk V. L. 2006. Illia Ivanovych Kvitka – maloznanyi istoryk kintsia 18 – pochatku 19 st. *Ukrainskyi arkhieografichniy shchorichnyk. Nova seriia*, vol. 10/11. Kyiv, pp. 318–342.
- Plokhii S. M. 2013. Kozatskyi mif. Istoriiia ta natsiietvorennia v epokhu imperii. Kyiv.
- Polnoe sobranie russkikh letopisei. 1843. Vol. 2. 1-e izd. Ipatevskaia letopis. Sankt-Peterburh.
- Polnoe sobranie russkikh letopisei. 1841. Vol. 3. Novgorodskie letopisi. Sankt-Peterburh.
- Popelnytska O. O. 2020. Knyhy z biblioteki Khv. Vovka z avtohafamy, ekslibryamy ta darchymy napysamy u knyhozborni Natsionalnogo muzeiu istorii Ukrainy. *Visnyk Knyzhkovoii palaty*, no. 9, pp. 32–38.
- Putivnyk po fondakh viddilu rukopysiv Instytutu literatury. 1999. (ed. S. A. Halchenko, M. H. Zhulynskyi). Kyiv.
- Razgovor Velikorossii s Malorossiei (Literaturnyi pamiatnik 2-i pol. 18 v.). 1882. (s predisloviiem N. I. Petrova). *Kievskaiia starina*, vol. 2, pp. 313–365; *Kievskaiia starina*, vol. 7, pp. 137–148.
- Rubliov O. S. 2019. Zaborona ukrainstva 1931 roku – Fedir Savchenko (1892–1938): sprobha biohrafii uchenoho. *Z arkhiviv VUChK – HPU – NKVD – KHB. Naukovyi zhurnal*, vol. 2 (52). Kyiv – Kharkiv, pp. 92–247.
- Rukopys iz tekstem Korotkoho istorychnoho opysu pro Malu Rosiiu do 1765 roku, z dopovnenniamy pro zaporozkykh kozakiv ta dodatkamy. *Natsionalnyi muzei istorii Ukrainy*. Fondova hrupa Rukopysni dokumenty, no. RD–196.
- Rukopys. Zapiska o preimuschestvakh chinov malorossiiskikh ot 18 fevralia 1809 goda. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. Vernadskoho*. F. VIII, no. 1603 (122).
- Rukopys. Paterykon Kyievo-Pecherskyi Iosypa Tryzny 1650-kh rr. Rukopysnyi spysok 1855 r. *Viddil rukopysnykh fondiv i tekstolohii Instytutu literatury im. T. Shevchenka*. F. 99, no. 289.
- Rukopys. Pehela z Krupychpolia. 167–1680 rr. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. Vernadskoho*. F. 30, no. 103.
- Rukopysnyi zbirnyk z likarskymy ta hospodarskymy poradnykamy 18 st. *Instytut rukopysu Natsionalnoi biblioteki Ukrainy im. V. Vernadskoho*. F. 30, no. 132.
- Riappo A. I. 1965. Arkhiv O.M. Bodianskoho (ohliad). *Radianske literaturoznavstvo*, no. 4, pp. 71–78.
- Savchenko F. 1930. Lystuvannia Ia. Holovatskoho z O. Bodianskym (1843–1876 rr.). *Za sto lit. Materialy z hromadskoho y literaturnoho zhyttia Ukrainy 19 i pochatkiv 20 st.* Kharkiv-Kyiv, pp. 121–169.
- Smirnov Ia. E. 2015. Andrei Aleksandrovich Titov. Seriia: Liudy zemli Iaroslavskoi, vol. 4. Yaroslavl.

- Smirnov Ia. E. 2014) Kupets-istoryk A. A. Titov v kontekste istorii kultury rossiiskoi provintsii poslednei treti 19 – nachala 20 veka: dis... kand. ist. Nauk (Rossiiskii gosudarstvennyi gumanitarnyi universitet). Moskva.
- Sokolov E. I. 1905. Biblioteka Imperatorskogo obschestva istorii i drevnosti rossiiskikh, vol. 2. Opisanie rukopysei i bumag, postupivshikh s 1846 po 1902 g. Moskva.
- Tyndyk V. M. 1999. Do istorii formuvannia etnografichnoi kolektsii NMIU: materialy Muzeiu Antropolohii ta Etnolohii im. Khv. Vovka u zbirtsi muzeiu. *Muzei na rubezhi epokh: mynule, sohodennia, perspektyvy (materialy yuvileinoi mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii)*. Kyiv, pp. 117–119.
- Titov A. A. 1892. Iz dnevnika O. M. Bodianskogo. *Russkii Arkhiv*, 12, s. 438–446.
- Titov A. A. 1898. Pisma P. Kulisha k O. Bodianskomu. *Kievskaiia starina*, vol. 2. Fevral, pp. 283–313.
- Titov A. A. 1900. Opisanie slaviano-russkikh rukopisei, nakhodiaschikhsia v sobranii A. A. Titova, vol. 2: Ottsy tserkvi. Moskva.
- Titov A. A. 1913. Opisanie slaviano-russkikh rukopisei, nakhodiaschikhsia v sobranii chlena-korrespondenta Imperatorskogo Obschestva liubitelei drevnei pismennosti A. A. Titova, vol. 6: Sborniki i rukopisi Bodianskogo, prot. Dieva i Melnikova-Pecherskogo. Moskva.
- Todiichuk O. 2007. Nove vydannia kopii Shchodennyka Osypa Bodianskoho. *Ukrainskyi arkhoeografichnyi shchorichnyk*, no. 12. Kyiv, pp. 758–773.
- Shatska A. 2000. Nedrukovane lystuvannia P. O. Kulisha z O. M. Bodianskym (do problemy vidtvorennia tekstu). *Panteleimon Kulish. Materialy i doslidzhennia*. Lviv-Niu-York, pp. 213–234.
- Shugurov N. V. 1890. Iliia Ivanovich Kvitka, neizvestnyi pisatel kontsa proshlogo i nachala tekushego stoletia. *Kievskaiia starina*, vol. 3, pp. 444–453.

Перелік ілюстрацій:

- Рис. 1.** Титульний аркуш рукопису з текстом КІОМР. НМІУ, інв. РД-196.
- Рис. 2.** Останній аркуш рукопису з текстом КІОМР. НМІУ, інв. РД-196.
- Рис. 3.** Запис внизу титульного аркушу рукопису з текстом КІОМР. НМІУ, інв. РД-196.
- Рис. 4.** Запис над рядком читача №1 рукопису з текстом КІОМР. НМІУ, інв. РД-196.
- Рис. 5.** Приписки читача №2 на арк. 31 рукопису з текстом КІОМР. НМІУ, інв. РД-196.
- Рис. 6а і 6б.** Приписки читача №3 на арк. 1 і 30 рукопису.
- Рис. 7а і 7б.** Підкреслення червоним олівцем (читач № 4) на арк. 31 і 32 рукопису.
- Рис. 8.** Штampi на авантитулі рукопису бібліотеки А. О. Титова та Ростовського музею.
- Рис. 9.** Запис про рукопис в інвентарній книзі НМІУ “Рукописні документи”.
- Рис. 10.** Паперова марка О. М. Бодяньського на рукописному збірнику ХІХ ст. НМІУ, інв. РД-195.
- Рис. 11.** Авантитул рукописного списку “Патерикону Києво-Печерського” Йосипа Тризни (1650-і рр.) із записом О. Бодяньського. (ВР ІЛ. – Ф. 99. – № 289).

Таблиця 1.

Передані як підрядкові	Внесені у круглих дужках
<p>Арк. 17 – “Записки Генерала Гордона” примітка на нижньому полі тією самою рукою; стосується такого повідомлення: “Въ то время донесено было Голицыну, что впереди степь была выжжена, и за тѣмъ далѣе арміи итить нельзя, и что сіе произошло отъ Козаковъ, живущихъ ниже Днѣпровскихъ пороговъ, Гетману Самойловичу подвластныхъ, подьущеніемъ самага Гетмана”.</p>	<p>Арк. 27 – “подъ вѣдѣніемъ моимъ” примітка на нижньому полі; стосується слів: “мѣють при боку”.</p>
<p>Арк. 19 – “Журнал П-ка Гордона” примітка на нижньому полі тією самою рукою; стосується повідомлення: “Когда Государь возвращался въ Москву Гетманъ встрѣтилъ его на пути близъ Слободскаго города Острогжска, и поднесъ въ подарокъ Государю, саблю оправленную золотомъ, и украшенную дорогими каменьями, да щить дорогими каменьями обдѣланный на золотомъ цѣпѣ”.</p>	<p>Арк. 27 – “проживаетъ долговременно” примітка на нижньому полі; стосується слів: “мѣшкаеть”.</p>
<p>Арк. 20 – “Смотр. въ Приложеніяхъ, приобщенныхъ къ сему Описанію” примітка на нижньому полі тією самою рукою; стосується повідомлення: “съ прошеніемъ отъ войска, и своимъ донесеніемъ отправилъ Мазепа племянника своего Боянаровского”.</p>	<p>Арк. 27 зв. – “поспѣшно” примітка на нижньому полі; стосується слів: “порядочно и скоро”.</p>
<p>Арк. 22 – “Ноября 10-го дня” примітка на боковому полі біля повідомлення про “увольнение” Розумовського .</p>	<p>Арк. 29 зв. – “Семень Васильевичъ Кочубей, внукъ казеннаго отъ Мазепы Полковника” примітка на нижньому полі; стосується слів: “А Малороссійскихъ Обознаго Генеральнаго Кочубея”.</p>
	<p>Арк. 29 зв. – “Данило Петровичъ Апостоль, внукъ Гетмана” примітка на нижньому полі; стосується слів: “да Хорунжаго Генеральнаго Апостола”.</p>

Таблиця 2.
Пропуски у виданні О. Бодянського, що відновлюються за списком НМІУ

Видання О. Бодянського	Список НМІУ
Гетманъ Павлюкъ и старшины, взятые въ Варшаву (с. 5)	Гетманъ Павлюкъ и старшины взятые Потоцкимъ, отвезенны въ варшаву (арк. 4 зв.)
Когда Гетманъ занимался о своихъ неприятеляхъ (с. 26)	Когда Гетманъ занимался мыслями о своихъ неприятеляхъ (арк. 12 зв.)
Царь Алексѣй Михайловичъ, огорчася на сего бунтовщика, повелѣлъ выступить тремъ арміямъ въ походъ, въ Литву и Украину (с. 29)	Царь Алексѣй Михайловичъ огорчася на сего бунтовщика повелѣлъ выступить тремъ арміямъ въ походъ, въ Литву, Польшу и Украину (арк. 14)
По совершении казни отправили ко Двору Царскому извѣстіе обо всемъ происхожденіи, просили позволенія о избраніи новаго Гетмана и объ уничтоженіи нововведеннаго въ Малую Россію ¹ положенія, единогласно избрали изъ полковниковъ въ Гетманы Демьяна, прозваніемъ Многогрѣшнаго (с. 31)	По совершении казни отправили ко двору Царскому извѣстіе обо всемъ происхожденіи, просили позволенія о избраніи новаго Гетмана, и объ уничтоженіи нововведеннаго въ Малую Россію установленія на которое прошеніе получилъ произволеніе о выборѣ Гетмана, и милость Царскую о отставленіи поданному Брюховецкимъ въ Царскомъ совѣтѣ согласія всего нововведеннаго въ Малую Россію положенія: единогласно избрали изъ полковниковъ въ Гетманы Даміана прозваніемъ Многогрѣшнаго (арк. 15 зв.)
получилъ отъ Царя Алексѣя Михайловича подтвердительную грамоту (с. 31)	получилъ отъ Царя Алексѣя Михайловича подтвердительную на достоинство Его грамоту (арк. 15 зв.)
и чтобъ, за взятой на Россійскіе полки, сверхъ установленнаго трактатами числа (с. 38)	И чтобъ за взятой на Россійскіе полки пребывающіе сверхъ установленнаго трактатами числа (арк. 19 зв.)
что исполнено было въ точности (с. 39)	что и исполнено было въ точности (арк. 20)
думаль, что симъ Гетманомъ обмануть (с. 39)	думаль что онъ симъ Гетманомъ обмануть (арк. 20)
сіе уже отъ Полуботка предложеніе всѣми принято и съ онымъ отправленъ въ Санктпетербургъ Генеральный Писарь (с. 40)	сіе уже отъ Полуботка предложеніе всѣми принято, написано было прошеніе и исъ онымъ отправленъ въ Санктпетербургъ Генеральный писарь (арк. 20 зв.)
Въ назначенный Ноября 8-й день (с. 42)	Въ назначенный ноября 8 ^{го} числа избранія день (арк. 22)
посланъ былъ изъ офицеровъ (с. 44)	посланъ былъ одинъ изъ афицеровъ (арк. 23 зв.)
къ Генералу Фельдмаршалу фонъ Миниху (с. 45)	къ Генералу фелдмаршалу Графу фонъ–Миниху (арк. 24)
или, давая виды своего полномвастія желали прямо показать себя (с. 46)	или давая виды своего полномвастія, или желали прямо показать себя (арк. 24 зв.)
и чаемъ сами видѣтъ (с. 48)	и чаемъ самы Васъ видѣтъ (арк. 26)
За рукою Гетмана Мазепы (с. 49)	За рукою Гетмана Ивана Мазепы (арк. 27)

¹ Яскравий гаплографічний пропуск між двома однаковими сполученнями: “нововведеннаго въ Малую Россію”.

Таблиця 3
Пропуски списку НМІУ, що відновлюються за виданням Бодянського

Список НМІУ	Видання Бодянського
Удивительно покажется, что не послѣдовали симъ увѣщаніямъ изъ свѣтскихъ чиновъ многіе между которыми воевода Кіевскій Князь Константинъ Острожскій [ни мало не внималь ученію] ² Митрополита Кіевского Рогозы, и недопускаль другихъ къ перемѣнѣ исповѣданія восточнаго (арк. 3)	Удивительно покажется, что не послѣдовали симъ увѣщаніямъ изъ свѣтскихъ чиновъ многіе, между которыми Воевода Кіевскій, Князь Константинъ Острожскій, ни мало не внималь ученію митрополита Кіевского, Рогозы, и не допускаль другихъ къ перемѣнѣ Исповѣданія Восточнаго (с. 3)
освобожденіи Хмелницкого, конечнобы лишень бы жизни (арк. 5)	освобожденіи Хмелницкого, конечнобы лишень бы быль жизни (с. 6)
наказать яко изменника (арк. 5 зв.)	наказать его яко изменника (с. 7)
Хмельницкій же не увѣрясь на таковое отъ поляковъ объявленіе ³ , считаеть оное заключеніемъ мира; что Поляки почли точно таковымъ же! и болѣе стали обезпеченны (арк. 7)	Хмельницкій же, не увѣрясь на таковое отъ Поляковъ объявленіе, притворился, что получа сіе объявленіе , считаеть оное заключеніемъ мира, что Поляки почли точно такоже и болѣе стали обезпечены (с. 10)
всѣ Сенаторы духовные воспротивясь тому, чинили угрозы, что они отрекутся отъ своей должности и засѣданія въ Сенатѣ; обществѣ свѣтскихъ Сенаторовъ о пунктахъ договорныхъ подписанныхъ Королемъ, по которымъ явно уничтожилась власть Поляковъ надъ Малою Россією (арк. 9 зв.)	всѣ сенаторы духовные воспротивясь тому, чинили угрозы, что они отрекутся отъ своей должности и засѣданія въ Сенатѣ; не меньшее происходило возмущеніе и въ обществѣ свѣтскихъ Сенаторовъ о пунктахъ договорныхъ подписанныхъ Королемъ, по которымъ явно уничтожилась власть Поляковъ надъ Малою Россією (с. 14)
и заключилъ съ тѣми посланцами договорные статьи (арк. 13)	заключилъ съ тѣми онъ посланцами договорныя статьи (с. 28)
Генеральная старшина дала знать [въ Москву] о измѣнѣ Виговского (арк. 14)	Генеральная старшина дала знать въ Москву о измѣнѣ Виговскаго (с. 29)
представляя неоднократно частно, и вообщѣ картину разоренія Малой Россіи, такова содержанія внушаль малороссійскимъ старшинамъ (арк. 19)	представляя неоднократно частно и вообще картину разоренія Малой Россіи такова содержанія. Онъ внушаль Малороссійскимъ старшинамъ (с. 37)
Козаки искренно благодарили Мазепѣ за его стараніе о ихъ кроющагося въ сердцѣ его намѣренія (арк. 19 зв.)	Козаки искренно благодарили Мазепѣ за его стараніе о нихъ, не знавъ кроющагося въ сердцѣ его намѣренія (с. 38)
повелѣль взять стражу (арк. 21)	повелѣль взять подъ стражу (с. 40)
присудственные въ Глуховѣ мѣста (арк. 22)	присутственные въ Глуховѣ же мѣста (с. 42)

² Після слова знак примітки і над останніми трьома словами іншим чорнилом і рукою XIX ст., імовірно, самим О. Бодянським, зроблено приписку “ни мало не внималь ученію”. Ці слова цілком відповідають належному фрагменту з публікації О. Бодянського. Приписка є спробою компенсувати за публікацією пропущений фрагмент.

³ Тут очевидний гаплографічний пропуск у зв’язку з повтором слова “объявленіе”.

Таблиця 4

Помилки списку НМІУ, що відновлюються за виданням О. Бодянського

Список НМІУ	Видання Бодянського
Богданъ Хмелницкій, имѣя вѣрнаго своего при Гетманѣ Потоцкомъ друга пороною изъ волинки прозваніемъ Боброкскаго (арк. 5)	Богданъ Хмельницкій, имѣя вѣрнаго своего при Гетманѣ Потоцкомъ друга, пороною изъ Волинки, прозваніемъ Бобровскаго (с. 6)
къ Римскому хану (арк. 5 зв.)	къ Крымскому хану (с. 7)
Хмелницкій встрѣтилъ Полскую армію подъ мѣстечкомъ Зборовомъ, оная стояла лагеремъ весьма въ невидимомъ для ея мѣстѣ (арк. 8 зв.)	Хмелницкій встрѣтилъ Польскую армію подъ мѣстечкомъ Зборовомъ, оная стояла лагеремъ весьма въ невыгодномъ для ея мѣстѣ (с. 12)
желая таковую ж заключить продолжанъ и онъ (арк. 8 зв.)	желая таковую же заключивъ продолжать и онъ (с. 12)
При сближеніи обеихъ воюющихъ армій подъ мѣстечкомъ Верестечкъ (арк. 10 зв.)	При сближеніи обеихъ воюющихъ армій подъ мѣстечкомъ Берестечко (с. 16)
получилъ Гетманъ отъ турецкаго султана Израгима (арк. 11 зв.)	получилъ Гетманъ отъ Турецкаго Султана, Ибрагима (с. 25)
Король созвавъ своимъ , для расположенія какіе можно бы найтить способы, для ускромленія Хмелницкаго (арк. 12)	Король созвалъ сеймъ для расположенія, какіе можно бы найтить способы для ускромленія Хмельницкаго (с. 26)
постригся въ монахи въ Бреславскомъ монастырѣ (арк. 13)	постригся въ монахи въ Бряцлавскомъ монастырѣ (с. 28)
Войско слѣдовавшее за Виговскимъ, и предвидимое Вдовиченкомъ (арк. 13 зв.)	Войско, слѣдовавшее за Виговскимъ и предводимое Вдовиченкомъ (с. 29)
къ арміи соединилось и малороссійскій вѣрное Царскому Величеству войско съ командиромъ своимъ (арк. 14)	къ арміи соединилось и Малороссійское вѣрное Царскому Величеству войско съ командиромъ своимъ (с. 29)
при трактованіи въ 1686 году мирныхъ съ Россією договорахъ (арк. 17 зв.)	при трактованіи въ 1686 году мирныхъ съ Россією договоровъ (с. 34)
Запорожцы [...] предала себя въ подданство (арк. 24)	Запорожцы [...] предали себя въ подданство (с. 44)
принцу Гессен-Голобурскому (арк. 24)	Принцу Гессенъ-Гомбургскому (с. 45)
насилить пустую степь (арк. 24 зв.)	населить пустую степь (с. 46)
на которой степени размножено довольно селеній (арк. 25)	на которой степи размножено довольно селеній (с. 46)
Россійскій сѣверный города (арк. 25 зв.)	Россійскіе Сѣверные города (с. 47)
Мезепъ (арк. 26)	Мазепъ (с. 47)
Прешедъ въ выходъ (арк. 26 зв.)	Пришедъ въ Быховъ (с. 48)
солная турецкая армія (арк. 28)	сильная Турецкая армія (с. 50)

Таблиця 5
Інші різночитання

Видання Бодянського	Список НМІУ
Король далъ Татарскому Хану аманатами (с. 14)	Король далъ Татарскому Хану амянатами (арк. 9 зв.)
Филонъ Джежелъй (с. 14)	Филонъ Джежелъй (арк. 10)
два полковника, Полтавскаго полку, Кочубей, и Переясловскаго, Искра (с. 37)	два полковника Полтавскаго Кочубей, и Переясловскаго полковъ Искра (арк. 19 зв.)
отъ него отстать (с. 39)	отъ его отстать (арк. 20)
Насильно (с. 39)	насилно (арк. 20)
Офицеровъ (с. 41)	Афицеровъ (арк. 21)
ожидаю отъ оного конфирмаціи (с. 41)	ожидаю отъ того конфирмаціи (арк. 21)
Объявила (с. 41)	объявила (арк. 21 зв.)
Прочихъ (с. 41)	протчихъ (арк. 21 зв.)
присутственные въ Глуховъ же мѣста (с. 42)	присудственные въ Глуховъ мѣста (арк. 22)
Нечего (с. 43)	нѣчего (арк. 23)
Рыбныхъ (с. 44)	рибныхъ (арк. 23 зв.)
не включая въ сіе поселянь, число считающихся военными Козаками (с. 46)	не включая въ сіе поселянь числомъ считающихся военными Козаками (арк. 25)
скорый вамъ приходъ (с. 48)	скорый Вашъ приходъ (арк. 26)
Гирей (с. 50)	Гѣрай (арк. 28 зв.)
6-е Письма Господъ Тайныхъ Совѣтниковъ и Кавалеровъ, Григорья Николаевича Теплова, Семена Васильевича Кочубея и Г-на Квитки (с. 52)	6-е Письма Гоенодъ Тайныхъ Совѣтниковъ и Кавалеровъ Григорья Николаевича Теплова, и Семена Васильевича Кочубея и Г-на Квитки [Ильи Ивановича] (арк. 30)

Таблиця 6.

1657	<i>В описі смерті й поховання Хмельницького, поряд зі словами:</i> Сей Гетманъ, оказавшій подвиги въ отобраніи Малороссійскихъ областей отъ Поляковъ (арк. 13)
1664	<i>Поряд зі словами:</i> Король Польскій, Іоаннъ Казимиръ, взявъ намѣреніе покорить подъ власть свою и на лѣвой сторонѣ Днѣпра Малороссійскіе города (арк. 14 зв.)
1665	<i>Поряд зі словами:</i> Малороссійскіе обитатели, увидѣвъ новое установленіе, между ними отъ Великороссіянь введенное (арк. 15)
1696	<i>Поряд зі словами:</i> Когда Государь возвращался въ Москву (арк. 19)
1723	<i>Поряд зі словами:</i> Полуботокъ, скучивъ одно наименованіе Гетмана носить на себѣ (арк. 20 зв.)
1764	<i>Поряд зі словами:</i> Сей Гетманъ, Графъ Разумовскій, есть послѣдній (арк. 22)

Таблиця 7.

Видання Бодянського	Список НМІУ
<p>Краткое историческое описание о Малой Россіи до 1765 года, с дополненіемъ о запорожскихъ козакахъ и приложеніями, касающимися до сего описанія, собранное изъ лѣтописей, польскаго и малороссійскаго журнала или записокъ генерала Гордона, страленберга, шведскаго историка, изъ жизнеописанія о государѣ Петрѣ Великомъ архіепископомъ Феофаномъ Прокоповичемъ и грекомъ Антоніемъ Катифоромъ, фамильныхъ записокъ и публичныхъ указовъ. 1789.</p>	<p>Краткое Историческое описание о Малой Россіи съ дополненіемъ о Запорожскихъ Козакахъ, и приложеніями касающимися досего описанія до 1765 года. Собранное изъ лѣтописей Полскаго и Малороссійскаго журнала или записокъ генерала Гордона; Страленберга Шведскаго историка, изъ жизнеописанія о Государѣ Петрѣ Великомъ, Архіепископомъ Феофаномъ Прокоповичемъ, и Грекомъ Антоніемъ Катифоромъ, и фамильныхъ Записокъ и публичныхъ указовъ.</p>

Таблиця 8.

Видання Бодянського	Список НМІУ
<p>Краткое Историческое описание о Малой Россіи. Часть первая.</p> <p>Сей Гетманъ, оказавшій подвиги въ отобраніи Малороссійскихъ областей отъ Поляковъ [...] погребень въ Соборной церкви съ надлежащею церемонією. Часть вторая По смерти сего славнаго Гетмана...</p>	<p>Краткое Историческое описание О Малой Россіи. Часть 1-ая 1657 Сей Гетманъ оказавшій подвиги въ отобраніи Малороссійскихъ областей отъ Поляковъ [...] погребень въ соборной церквѣ съ надлежащею церемонією. По смерти сего славнаго Гетмана...</p>

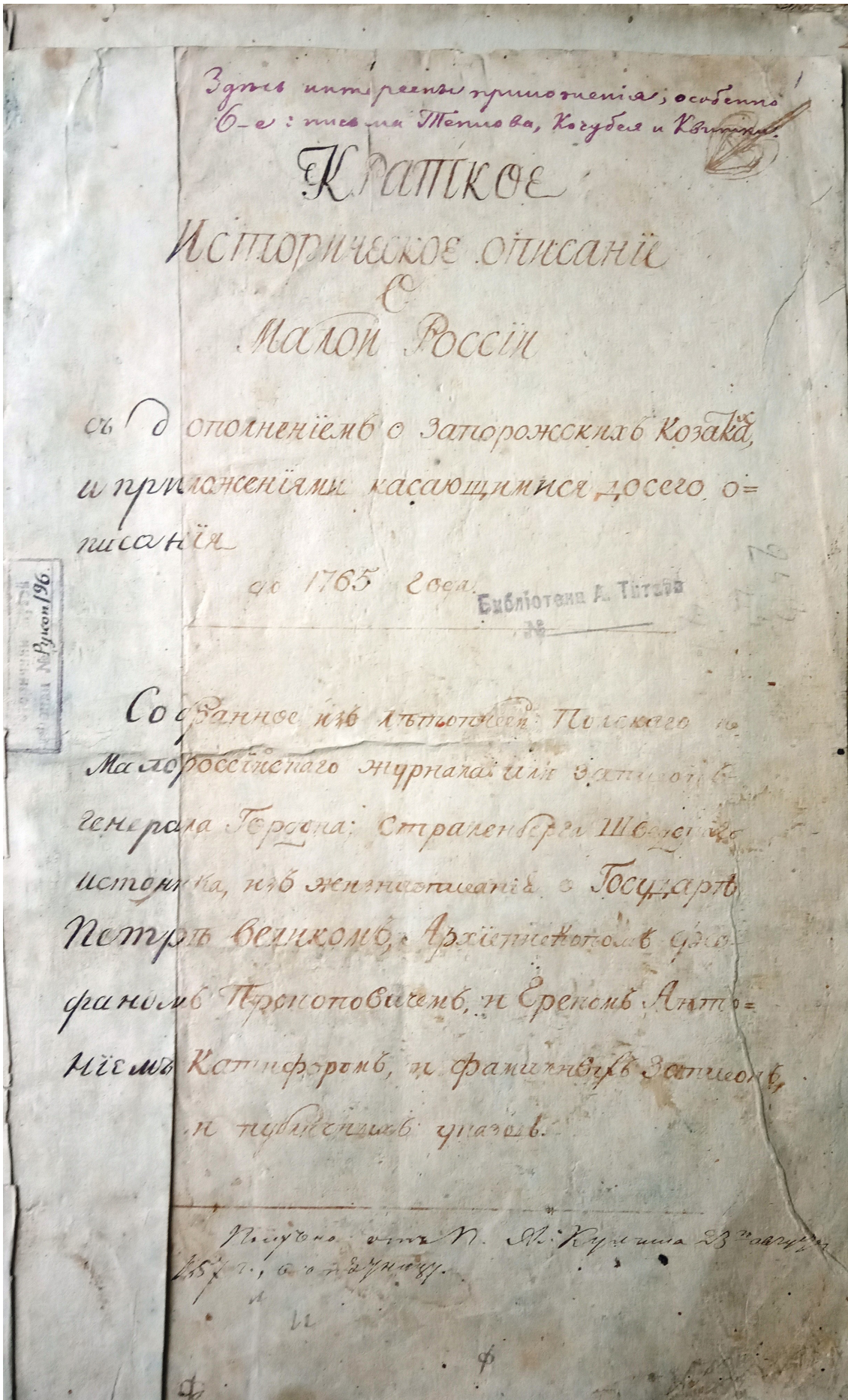

Рис. 1

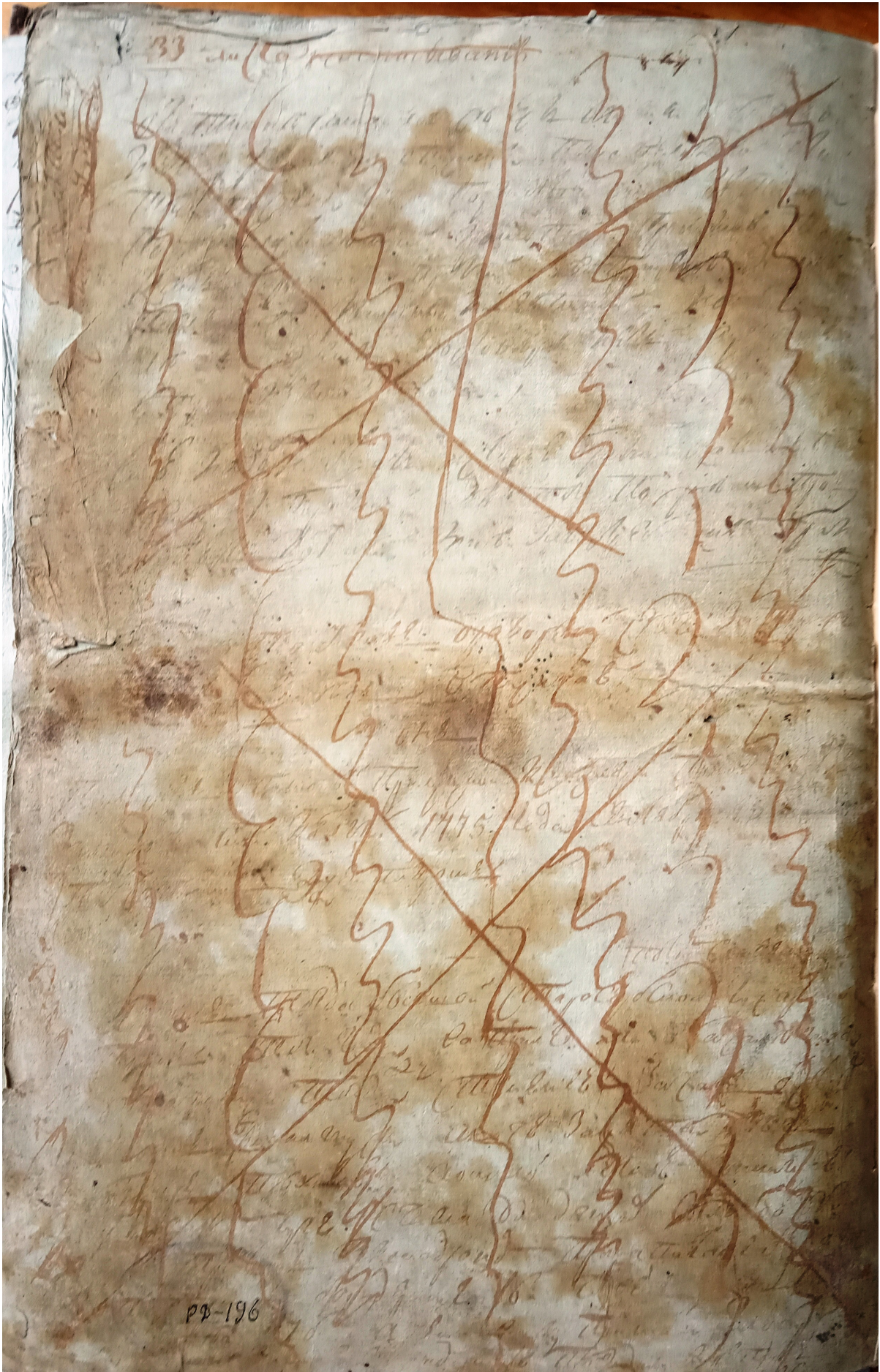

Рис. 2

Писана в м. М. М. Курішма 23го августа
1857 г., а. н. д. у. м. о. у.

Силити переконати, що не поєднували єдиного устою
підписувачів Синоду між іншим і серед поміщиків Со-
вора Кієвщини князь Контартиль Петропаненко-Митрополит

20го жовт.
Зодра. Квитка в Мезішву
В. П. О. Тарасов

Здесь внутреннее приложение, особенно
Б-е: тис. на Стемова, Козубея и Квитки.
КРАТКОЕ

6го
Рубль свідомості і характеру
тепершнього, а саме Савицького
Квитки. Либби, Івановича
Івановича!

Рис. 3, 4, 5, 6А, 6Б

Петровна Писаренко Василья преемодителемъ преемодителемъ
 данъ манускриптовъ и рукописей членъ в Малой Россіи, тое
 время подъ названіемъ журналь Малороссійскихъ древностей, до вре
 мени Петра Богдана Яковлевича, вешей же принадлежалъ
 Писаренко Василья преемодителемъ, кои послужили въ

Вспомогательна въ имени!
 За сообщеніе отъ Гостодина Климти Журнала древ
 ностей времени о малороссійскомъ народѣ в покорно вла
 содарствую, хотя в еще не смѣлъ, но надеюсь имѣ
 то членъ болѣе двадцати летъ тому де манускриптовъ
 ч Вспомогательна народителъ, а естлиныи ручии сие
 кончатъ принадлежатъ имѣ благодаритъ Гостодина Климти

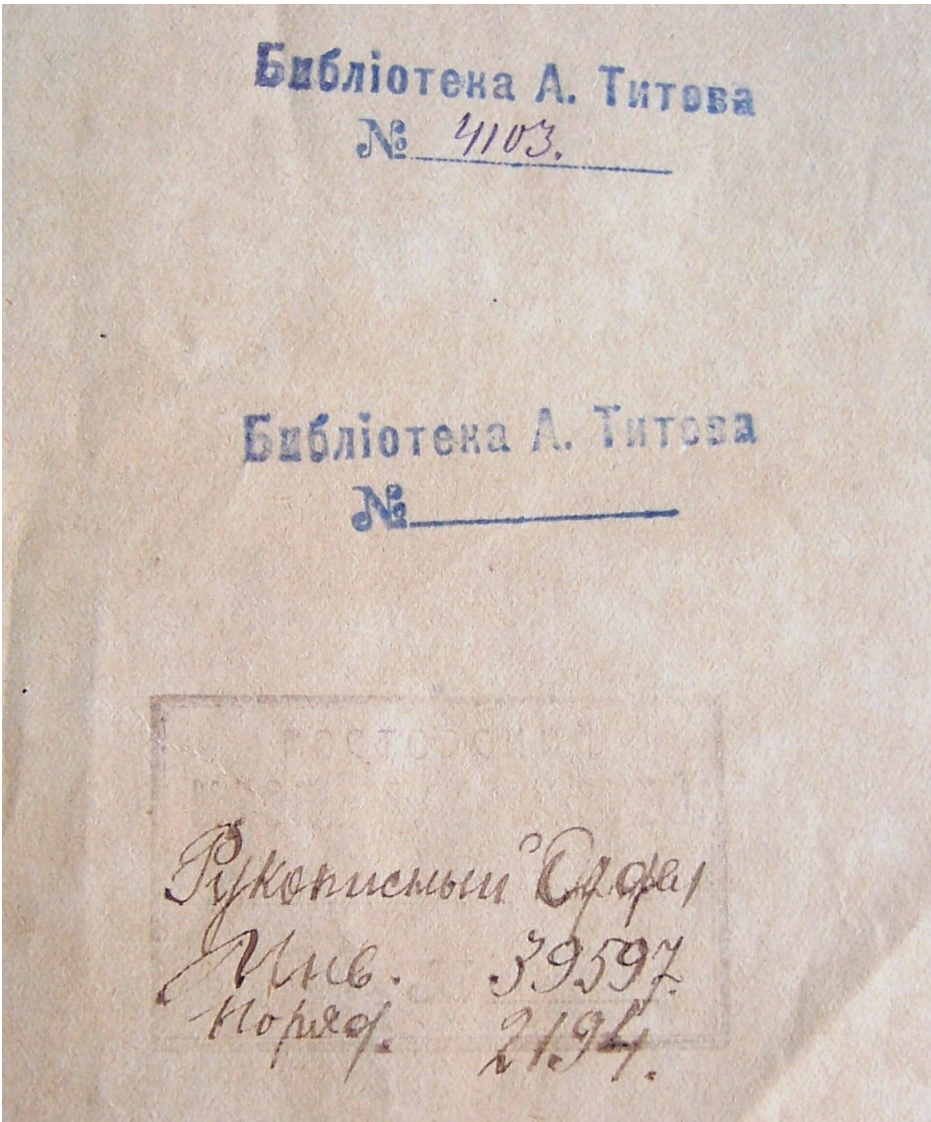

Рис. 7А, 7Б, 8

196. ✓	--	4103, 39593, 2194.	Ручкописна книга: "Краткое историческое описание о Малой Росии с дополнением о Запорожских Козаках, и приключениях касательно доселе описанных до 1765 года". Автор книги - Кудин П. А. Итали з нашою: 1) "Библиотека А. Платова № 4103." 2) "Російський музей древностей". Ручкописний відділ. Вірджіні-В 33.	--	1
--------	----	-----------------------	---	----	---

Короткий історичний опис про Малу Росію
Кудин П. А.

Переклад папірця
Юсифа Мудрова
м. Івано-Франківськ

ІЗЪ БИБЛІОТЕКИ
І. М. БОДЯНСКАГО
№ 14